

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансових технологій та банківського бізнесу

ХРУНЯК Дмитро Михайлович

**Державні соціальні стандарти і гарантії як основа ефективного розвитку
соціального захисту населення в Україні / State social standards and
guarantees as a basis for the effective development of social protection of the
population in Ukraine**

Спеціальність 232 – Соціальне забезпечення
Освітньо-професійна програма – Соціальне забезпечення

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи СЗм-21

Д. М. Хруняк

Науковий керівник:

к.е.н., доцент, І. М. Федорович

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту
" _ " _____ 20 р.

Завідувач кафедри
_____ О. В. Кнейслер

ТЕРНОПІЛЬ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ТА ГАРАНТІЙ.....	6
1.1. Сутність, види та місце державних соціальних стандартів та гарантій у соціальній політиці держави.....	16
1.2. Особливості фінансового механізму реалізації державних соціальних стандартів та гарантій громадян.....	16
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ТА ГАРАНТІЙ В УКРАЇНІ.....	26
2.1. Тенденції розвитку системи державних соціальних стандартів і гарантій в Україні.....	26
2.2. Оцінка ефективності соціальних стандартів та гарантій у забезпеченні мінімальних життєвих стандартів в Україні.....	34
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ТА ГАРАНТІЙ ЯК ОСНОВНИХ ВЕКТОРІВ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	43
3.1. Можливості адаптації міжнародних практик у сфері соціальних стандартів для вдосконалення системи державних соціальних гарантій в Україні.....	43
3.2. Напрями оптимізації системи соціальних стандартів та гарантій в Україні.....	50
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Актуальність теми. Соціальний захист є ключовою функцією держави, а встановлення відповідних соціальних стандартів є запорукою стабільності та добробуту громадян. Державні соціальні стандарти є основою для гарантування мінімальних умов життя громадян і сприяють створенню рівних можливостей для всіх громадян. Аналіз та вдосконалення цих стандартів є необхідним для забезпечення соціальної справедливості та соціальної стабільності, а також для забезпечення розвитку системи соціального захисту. Важливість цього питання зумовлена також тим, що у період економічних та політичних криз в Україні соціальні стандарти повинні забезпечити мінімальний рівень життя для найбільш вразливих верств населення. Законодавчі ініціативи, які спрямовані на поліпшення соціальних гарантій, вимагають постійних корективів у відповідності до вимог сьогодення з метою підвищення ефективності соціальної політики України, забезпечення захисту вразливих верств населення та оптимізації використання державних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні основи дослідження соціальних стандартів і гарантій досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці: С. В. Березюк, М. І. Боднарук, О. С. Бурлака, О. В. Білозір, В. Т. Венцель, А. М. Вергун, А. В. Вітюк, В. Горин, Д. Г. Михайленко, І. О. Наливайко, І. Новак, О. Ю. Полякова, Г. І. Чанишева, Є. В. Чорна, В. О. Шликова. Незважаючи на значний внесок у дослідження даної тематики, подальшого вивчення потребують питання соціальних стандартів та гарантій з огляду сучасних політичних та економічних викликів в Україні.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування соціальних стандартів і гарантій, аналіз їх ключових показників, а також розробка пропозицій щодо їх адаптації до міжнародних норм з метою стимулювання соціального розвитку держави. Для досягнення мети були визначені такі **завдання**:

- з'ясувати сутність, види та місце державних соціальних стандартів та гарантій у соціальній політиці держави;
- дослідити особливості механізму фінансування соціальних гарантій для населення в Україні;
- проаналізувати тенденції розвитку системи державних соціальних стандартів і гарантій в Україні;
- оцінити ефективність соціальних стандартів та гарантій у забезпеченні мінімальних життєвих стандартів в Україні;
- розглянути можливості адаптації міжнародних практик у сфері соціальних стандартів для вдосконалення системи державних соціальних гарантій в Україні;
- розробити напрями оптимізації системи соціальних стандартів та гарантій.

Об'єктом дослідження виступають державні соціальні стандарти та гарантії.

Предметом дослідження є економічні відносини в контексті реалізації соціальних стандартів та гарантій в Україні, а також їх узгодженість з міжнародними соціальними стандартами в контексті соціального розвитку держави.

Методи дослідження. У дослідженні застосовувалися різноманітні методи для досягнення мети та вирішення поставлених завдань. Перший розділ базувався на загальних методах, таких як діалектичний аналіз, системний підхід і структурний аналіз для визначення ключових понять. У другому розділі використовувались статистичні методи для оцінки стану впровадження соціальних стандартів в Україні. Третій розділ включав порівняльний аналіз та застосування логічного підходу для обґрунтування напрямків вдосконалення системи соціальних гарантій в Україні.

Теоретичну базу дослідження склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які висвітлюють питання соціальних стандартів та гарантій, теорію соціального захисту, а також нормативно-правові акти, які ці питання

регулюють. **Статистична база** ґрунтуються на офіційних даних Державної служби статистики України, Міністерства соціальної політики України та звітів міжнародних організацій: ООН, Світового банку, Міжнародної організації праці, а також на матеріалах національних та міжнародних дослідницьких центрів, що вивчають соціальну політику і соціальні стандарти. Також статистичною основою є матеріали офіційних статистичних збірників, моніторингових досліджень і соціальних опитувань, які відображають актуальний стан соціальних стандартів та гарантій в Україні.

Наукова новизна полягає в розробці та обґрунтуванні нових підходів до вдосконалення державних соціальних стандартів і гарантій з урахуванням міжнародного досвіду.

Практичне значення полягає в можливості застосування результатів дослідження для вдосконалення національної системи соціальних гарантій. Пропозиції та рекомендації дослідження можуть застосовуватися при розробці нормативно-правових актів, що регулюють соціальний захист, та спрямовуватися на підвищення ефективності соцполітики держави.

Апробація результатів виконання кваліфікаційної роботи. Отримані результати дослідження опубліковані у збірнику наукових тез кафедри фінансових технологій та банківського бізнесу.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Основний обсяг кваліфікаційної роботи становить 60 сторінок. Список використаних джерел налічує 54 позиції. Робота містить 8 рисунків та 10 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ТА ГАРАНТІЙ

1.1. Сутність, види та місце державних соціальних стандартів та гарантій у соціальній політиці держави

Конституція України визнаючи Україну як правову та соціальну державу гарантує права і свободи кожного громадянина. «Водночас орієнтованість держави на поліпшення якості життя громадян та забезпечення ефективного соціального захисту є одним із пріоритетних завдань. Для забезпечення належного рівня життя громадян необхідно встановити високі стандарти та гарантії у сфері соціального захисту, що є основою системи соціального забезпечення для громадян у Європейських країнах. У Європейських країнах впровадження державних стандартів у цьому напрямку є основною складовою системи соціального захисту. Серед основних соціальних гарантій виділяють такі як прожитковий мінімум, мінімальна зарплата та пенсія» [21].

Для кращого розуміння поняття «соціальні гарантії» потрібно спочатку розглянути його складові частини. Термін «гарантія» означає забезпечення чогось або надання певних гарантій. Слово «соціальна» акцентує увагу на соціальному аспекті. В українському законодавстві державні соціальні стандарти це встановлені законом нормативи, які визначають рівень соціальних гарантій. «Державні соціальні гарантії - це мінімальні розміри оплати праці, пенсій та інших соціальних виплат не нижче за прожитковий мінімум» [25, с. 152].

Отже, під терміном «соціальні гарантії» розуміють набір заходів, спрямованих на захист соціальних прав і забезпечення добробуту громадян через різноманітні форми підтримки для забезпечення соціально-економічної рівності та безпеки. Поняття «соціальних гарантій» вперше було запропоновано німецьким вченим В. Ойкеном, який стверджував, що для досягнення соціальної рівності кожному повинні бути забезпечені рівні можливості та гідне життя.

Важливим інструментом для цього, на думку вченого, є соціальна політика країни, спрямована на забезпечення мінімального соціального захисту.

Реалізація соціальної безпеки є важливою функцією кожної правової держави, а рівень цієї безпеки є показником її розвитку, соціальної стабільності та економічної зрілості. Тому здійснення соціального страхування є обов'язковим для кожної правової держави. Рівень соціальної захищеності є показником рівня розвитку країни та її здатності забезпечити своїм громадянам належний рівень життя. Тому забезпечення соціальних прав громадян стає важливою частиною економічної системи країни, а також фактором соціальної стабільності, що сприяє соціальній стабільності.

Соціальні гарантії охоплюють широкий спектр прав і послуг для громадян, включаючи мінімальні стандарти у сфері охорони здоров'я, освіти та житла. Також вони стосуються оплати праці та пенсійного забезпечення з метою забезпечення всім громадянам рівних можливостей для задоволення їх базових потреб.

«Законодавче закріплення соціальних гарантій є важливою складовою державною політики для забезпечення соціально-економічного розвитку та захисту найбільш вразливих категорій населення. Держава повинна забезпечити не лише мінімальний рівень соціальних стандартів, а й створити ефективну систему соціального захисту для пристосування до змін у суспільства» [3].

Отже, соціальні гарантії є ключовим компонентом, необхідним для забезпечення соціального добробуту громадян. Головною метою соціальної політики є забезпечення рівних можливостей для всього населення та покращення якості його життя суспільства.

Соціальні стандарти нерозривно пов'язані з оцінкою якості життя населення, де відображаються комплексні показники та результати економічного розвитку, що забезпечують наявні на даний період можливості повноцінної реалізації людського потенціалу, підвищення рівня особистого та громадського споживання матеріальних благ і послуг, всебічного розвитку особистості, забезпечення високого рівня освіти та культури, підтримки сприятливого

природного середовища та здорового способу життя, комфортних умов проживання.

У статті 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» соціальні стандарти визначаються як: «встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами соціальні норми та нормативи, на основі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій». Відповідно до цього закону головним державним стандартом є прожитковий мінімум, а соціальні норми та державні стандарти встановлюються в таких сферах, як доходи, житлово-комунальні послуги, соціально-культурні, охорона здоров'я та освіта. Закон також встановлює, що основні соціальні гарантії не можуть бути нижчими за рівень прожиткового мінімуму. Відповідно до цього ж Закону «державні соціальні гарантії — це мінімальна заробітна плата, пенсія, соціальна допомога та інші соціальні виплати, що гарантують мінімальний прожитковий рівень» [17].

Таблиця 1.1

Трактування сутності поняття «державні соціальні стандарти»*

Науковець	Визначення
Міхальченко М.І.	Державні соціальні стандарти – це мінімальні соціальні гарантії, які держава зобов'язується забезпечити кожному громадянину в залежності від його соціально-економічних потреб і умов життя.
Лібанова Е.М	Соціальні стандарти – це обов'язкові для виконання нормативи соціальної допомоги, що спрямовані на забезпечення мінімального рівня життя.
Демченко В.І.	Державні соціальні стандарти – це система показників, які регламентують надання соціальних послуг та гарантій, спрямованих на забезпечення рівня життя населення.
Зайцев О.М	Соціальні стандарти визначають мінімальний рівень соціальної підтримки, яку держава гарантує громадянам для забезпечення їхнього добробуту.
Кравченко В.О.	Державні соціальні стандарти – це система мінімальних соціально-економічних нормативів, яка забезпечує рівноправний доступ громадян до основних соціальних благ і послуг та гарантує мінімальний рівень добробуту.
Барановський Ф.В.	Соціальні стандарти є законодавчо закріпленими мінімальними рівнями забезпечення основних соціальних благ і послуг, які гарантує держава.

* Складено автором за даними [22, с. 269; 51, с. 147]

Відповідно «прожитковий мінімум визначається як вартісна величина, яка достатня для забезпечення нормальної життєдіяльності людини, збереження її здоров'я, і включає набір продуктів харчування та непродовольчих товарів і послуг для задоволення базових соціальних потреб» [19].

Стаття 46 Конституції України зазначає, що всі види соціальних виплат і допомог для забезпечення належного рівня життя повинні бути не нижчі за прожитковий мінімум, встановлений законом. У статті 48 Конституції України також підкреслюється те, що «кожна людина має право на достатній рівень життя для себе і своєї родини, що включає достатнє харчування, одяг і житло. Проте, у національному законодавстві відсутнє чітке визначення поняття достатній життєвий рівень, що створює невизначеність щодо того, який саме рівень держава має забезпечувати» [21].

На наш погляд, можна виділити п'ять ключових етапів формування законодавчої бази щодо забезпечення державних соціальних стандартів та гарантій в Україні. Після здобуття незалежності України було ухвалено кілька важливих законів для регулювання соціальних стандартів, одним із яких був Закон України «Про мінімальний споживчий бюджет», який став ключовим кроком у визначенні базових соціальних гарантій, які необхідні для забезпечення мінімального рівня життя громадян. У статті 1 Закон України «Про мінімальний споживчий бюджет», зазначено: «мінімальний споживчий бюджет – це набір товарів і послуг (включаючи продовольчі та непродовольчі), які вимірюються у натуральних та грошових одиницях та задовольняють основні фізіологічні та соціо-культурні потреби людини» [19].

У статті 3 цього Закону зазначено, що мінімальний набір товарів і послуг формується на основі таких складових: «продукти харчування, товари не продовольчого призначення, витрати на житлово-комунальні послуги, витрати на побутові послуги, транспорт і зв'язок, витрати на культурно-освітню діяльність і відпочинок, витрати на утримання дітей у дошкільних закладах, витрати на господарювання особистого побуту для задоволення особистих

потреб та іншою обов'язковою оплатою» [19]. Узгодження набору товарів і послуг має здійснюватися КМУ та повинно переглядатися не рідше одного разу на п'ять років. Проте в умовах інфляційних процесів та різкого зростання цін такий вид регулювання виявляється неефективним.

У 1996 р. була прийнята Конституція України, яка затвердила права громадян на соціальний захист та визначила Україну як соціально-правову державу, що послужило основою для подальшого розгортання законодавства у сфері соціального захисту.

Таблиця 1.2

Етапи становлення правового забезпечення соціальних гарантій в Україні *

Етап	Характеристика
Початковий етап (1991-1996 рр.)	Прийняття першочергових законів після здобуття незалежності України, зокрема Закону України «Закон України «Про мінімальний споживчий бюджет»
Конституційний етап (1996 р.)	Прийняття Конституції України, що закріпила права громадян на соціальний захист, визначила державу як соціальну і правову.
Розширення законодавчої бази (2000-2005 рр.)	Прийняття низки законодавчих актів, спрямованих на регулювання соціальних виплат, пільг, субсидій, а також гарантій у сфері освіти та охорони здоров'я.
Адаптація до європейських стандартів (2010-2020 рр.)	Внесення змін до законодавства з метою гармонізації соціальних стандартів із нормами Європейського Союзу та підвищення рівня соціальних гарантій.
Актуалізація та реформи (2020 р. - теперішній час)	Запровадження нових реформ у сфері соціального захисту, розробка нових механізмів для забезпечення соціальних гарантій у контексті сучасних викликів.

* Складено автором самостійно.

На третьому етапі (впродовж 2000-2005 рр.) було ухвалено кілька законів, які регулюють соціальні виплати, пільги та субсидії. Також було посилено законодавче регулювання соціальних стандартів у галузях освіти та охорони здоров'я, що сприяло більш належному захисті населення.

Впродовж 2010-2020 рр. були внесені зміни до законодавства для узгодження соціальних стандартів з європейськими нормами, що включало покращення рівня соціальних гарантій та приведення їх у відповідність до

стандартів Європейського Союзу. Починаючи з 2020 р. відбувалося впровадження нових реформ у сфері соціального захисту та створення нових підходів для забезпечення соціальних гарантій у зв'язку із сучасними викликами. Держава намагається забезпечити більш ефективну підтримку громадянам у соціальній сфері в контексті адаптації до змін у суспільстві.

Державні соціальні норми виступають як важливий інструмент для досягнення соціально-економічної справедливості шляхом забезпечення всім громадянам рівного доступу до основних благ і послуг, таких як медична допомога, освіта та соціальний захист і тд., сприяючи зменшенню соціальних нерівностей. Також соціальні стандарти є основою розробки та впровадження соціальної політики. Соціальні норми та гарантії служать важелем для діяльності державних установ з соціального захисту.

В Україні система соціальних гарантій забезпечує наявність мінімального рівня стандартів життя, таких як прожитковий мінімум, мінімальна зарплата, пенсії та соціальні виплати, а також включає пенсійне забезпечення та соціальні виплати для інвалідів та сімей, які втратили годувальника. Крім того, держава підтримує сім'ї з дітьми, зокрема шляхом виділення коштів на утримання та придбання житла. Основні види державних соціальних гарантій відображено на рис. 1.1.

«Система державних соціальних стандартів та гарантій в Україні складається з трьох основних компонентів - державні соціальні стандарти у сфері доходів населення, державні соціальні нормативи у сфері послуг і основні державні соціальні гарантії» [24, с. 501].

Державні соціальні стандарти у сфері доходів населення визначають мінімальні рівні фінансових ресурсів, які необхідні для задоволення основних людських потреб. Прожитковий мінімум є ключовим інструментом для встановлення таких стандартів, розраховуючи мінімальні суми доходу окремо для різних демографічних груп населення з урахуванням їх віку та соціального статусу. Для працездатного населення, пенсіонерів і дітей визначається окремий

прожитковий мінімум, враховуючи специфічні витрати, пов'язані з їх фізіологічними та соціальними потребами.



Рис. 1.1. Система державних соціальних стандартів та гарантій в Україні [1, с. 68]

Прожитковий мінімум в Україні використовується для наступних цілей [9, с. 166]:

- 1) оцінка рівня життя населення та визначення рівня бідності, що є основою розроблення соціальної політики та здійснення державних соціальних програм;
- 2) державне забезпечення встановлення мінімальних розмірів заробітної плати та пенсії, а також розміру різних соціальних виплат;
- 3) встановлення права громадян на отримання соціальної допомоги та податкових пільг;
- 4) створення державних стандартів та гарантій у сферах охорони здоров'я, освіти, тощо;

5) прогнозування і регулювання державного бюджету України та місцевого бюджету для фінансового забезпечення соціальних програм та підтримки населення. Крім того, прожитковий мінімум на душу населення є важливим показником для прогнозування рівня інфляції та соціальної стабільності, а також основний показник для соціальних реформ, таких як пенсійна або соціальна реформа, що спрямовані на підвищення добробуту громадян.

Прожитковий мінімум розраховується ґрунтується на наборі продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, що відповідають потребам різних груп населення. Виділяються окремо кілька категорій прожиткового мінімуму: «діти до шести років, діти віком від шести до 18 років, працездатні особи, люди, які втратили працездатність» [19]. Такий перелік продуктів харчування був затверджений КМУ у 2000 р. та має річний коефіцієнт індексації, оскільки не відповідає сучасним витратам, які характеризуються як мінімальні для забезпечення належного рівня життя. Порівнюючи інші країни, в Україні споживчий кошик містить найменше позицій, що свідчить про низький рівень забезпеченості населення. В наявній методиці розрахунку прожиткового мінімуму для України зазначено спеціальний спосіб розрахунку прожиткового мінімуму, який кожного року коректується залежно від цінової кон'юнктури. Однак він не враховує наближеність до міжнародних стандартів, світового досвіду, а також регіональних особливостей та потреб окремих груп населення України.

Державні соціальні стандарти у сферах соціального обслуговування, житлово-комунального господарства, охорони здоров'я, освіти та транспорту забезпечують громадянам мінімальні стандарти для отримання основних соціальних послуг, охоплюючи охорону здоров'я, освіту, житлово-комунальні послуги та транспорт. Держава встановлює норми, які визначають мінімальні вимоги до цих послуг, гарантуючи їх доступність та належну якість.



Рис. 1.2. Розподіл прожиткового мінімуму для окремих соціальних та демографічних верств населення [10, с. 112]

В контексті соціального обслуговування держава надає підтримку тим, хто не здатний самотужки обслуговувати себе (старші люди, люди з інвалідністю та ін). У сфері житлово-комунального господарства держава визначає мінімальні стандарти надання послуг щодо водопостачання, електроенергії, газопостачання, тепlopостачання тощо. Норми визначають умови та якість цих послуг, їх неперервність та доступність для громадян. Також державні стандарти охорони здоров'я включають в себе медичне обслуговування, підтримку здоров'я громадян, гарантуючи доступність основних медичних послуг, вакцинацій, діагностики, лікування для громадян. Додержання державних стандартів передбачає забезпечення доступу до початкової, середньої та вищої освіти для громадян. В сфері транспорту державні соціальні стандарти гарантують доступність громадян до громадського транспорту та мінімальні вимоги щодо його доступності, частоти та безпеки.

Основні державні соціальні гарантії визначають мінімальні розміри матеріального забезпечення громадян. Сюди відносяться такі ключові гарантії: «мінімальна заробітна плата, яка забезпечує працівникам мінімальний рівень доходу, мінімальна пенсія за віком, яка гарантує пенсіонерам мінімальний дохід, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, який встановлює мінімальну грошову суму, що не підлягає оподаткуванню, державна соціальна допомога та інші соціальні виплати малозахищеним верствам населення» [3].

Одним з самих важливих соціальних стандартів є розмір мінімальної заробітної плати. Мінімальна заробітна плата – це встановлений державою рівень виплати за працю протягом певного визначеного періоду часу, який працівник повинен одержати за виконану роботу.

Основні функції мінімальної заробітної плати:

- забезпечення мінімального рівня життя з метою надання працівникам можливості задовольнити основні потреби - такі як харчування, одяг, транспорт та інші базові послуги;
- соціальний захист працівників від недобросовісних дій роботодавців шляхом установа мінімально гарантованого розміру оплати праці;
- регулювання ринку праці через його вплив на зайнятість, систему оплати праці та розподіл доходів.

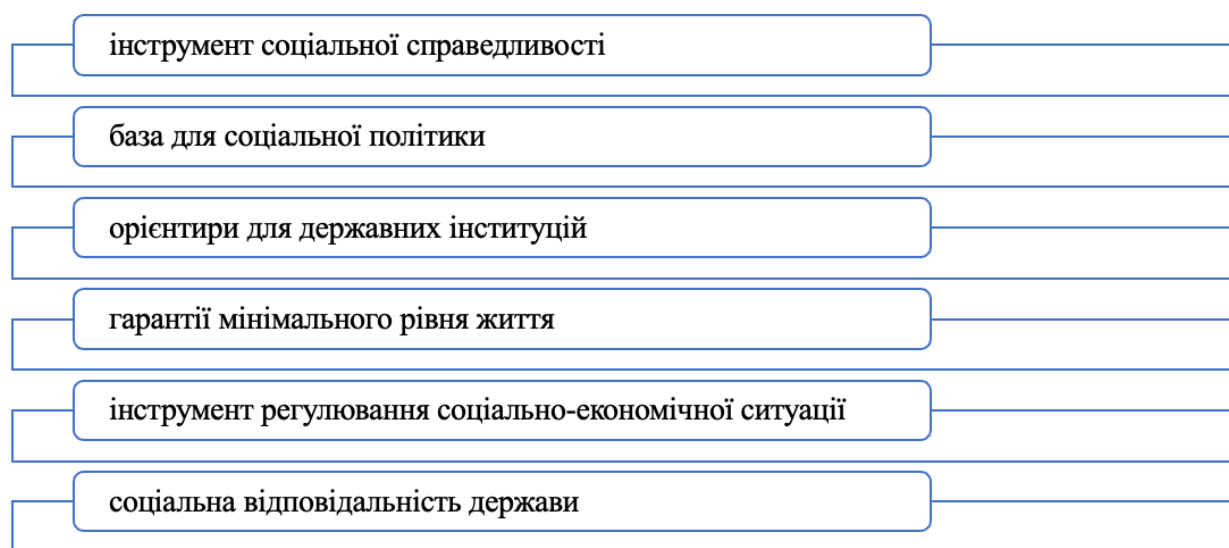


Рис.1.3. Ключові аспекти місця державних соціальних стандартів та гарантій у соціальній політиці держави [25, с. 152]

Розмір мінімальної заробітної плати постійно переглядаються і змінюються, враховуючи рівень інфляційних тенденцій та економічних показників разом з розвитком суспільства та зміною цін на споживчому ринку. В Україні мінімальна заробітна плата відіграє значну роль у системі соціального захисту населення, оскільки з її встановленням і щорічним переглядом

створюються умови для забезпечення економічної справедливості та соціальної підтримки громадян.

На нашу думку, соціальні норми та гарантії держави мають забезпечувати громадянам гідний рівень життя, а не мінімум, оскільки рівень життя населення, яке потребує соціального забезпечення, знаходиться в прямій залежності від соціальної політики держави.

Тому державні соціальні стандарти та гарантії є вирішальним для: «формування соціальної політики держави, забезпечуючи соціальну справедливість та допомагаючи підтримувати найбільш вразливі категорії населення. Завдяки мінімальним соціальним стандартам та гарантіям, таким як прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата чи мінімальний розмір пенсії, держава може забезпечити базовий рівень добробуту для кожного з громадян» [25, с. 152]. Соціальні гарантії відіграють важливу роль у стабілізації економіки та утриманні соціальної стабільності в країні, ліквідуючи економічні кризи та соціальні розбіжності, надаючи населенню соціальні виплати та послуги. Державні соціальні стандарти та гарантії є інструментом соціального захисту та підтримки та служать основою для розробки соціальних програм та реформ, що спрямовані на підвищення рівня життя населення.

1.2. Особливості фінансового механізму реалізації державних соціальних стандартів та гарантій громадян

Головною умовою підвищення рівня та якості життя населення є розвинена соціальна сфера як сектор економіки, що виробляє, розподіляє і споживає матеріальні та нематеріальні блага за участю держави та гарантує рівень життя громадян. Соціальна сфера відповідає за вирішення низки важливих для економічного розвитку завдань щодо: забезпечення належного рівня матеріального добробуту та умов життя людей, зайнятості населення, соціально вразливих верств населення, покращення демографічної ситуації в країні.

Для ефективного функціонування соціальної сфери та виконання покладених на неї завдань необхідні відповідні фінансові ресурси. Однією з головних ознак добре функціонуючої системи соціального захисту в будь-якій країні є створення належного організаційного, правового та фінансового забезпечення.

Система фінансового забезпечення повинна базуватися на принципах безумовного забезпечення державою кожного члена суспільства економічно обґрунтованого та соціально прийняттого рівня задоволення особистих потреб.

Таблиця 1.3

Трактування сутності поняття фінансове забезпечення соціальних гарантій*

Автор	Визначення
Вергун А.М., Побережець В.С.	Фінансове забезпечення соціальних гарантій населення – це процес формування державних і недержавних фондів, які забезпечують мінімальні соціальні стандарти для всіх громадян.
Степанова О.В.	Держава забезпечує соціальні гарантії через перерозподіл доходів за допомогою бюджетних і позабюджетних фондів для підтримки соціального захисту громадян.
Пасічник Ю.В.	Фінансове забезпечення соціальної сфери полягає у формуванні та використанні державних коштів для підтримки матеріального добробуту громадян відповідно до соціальних стандартів.
Горин В.П.	Фінансове забезпечення соціальних гарантій – це механізм, що передбачає залучення та використання фінансових ресурсів для реалізації державної соціальної політики та підтримки незахищених верств населення.
Марценюк О.В.	Фінансове забезпечення соціальних гарантій є важливим елементом соціальної політики держави, що полягає в акумуляції ресурсів через податки і внески для підтримки соціального захисту населення.

* Складено автором за даними [11, с. 99; 8, с. 120]

«Фінансове забезпечення соціального захисту характеризується великою організаційною складністю, особливо за рахунок державних ресурсів. Основними учасниками створення фондів соціального забезпечення є підприємства, держава, громадські, державні, громадські організації та благодійні фонди. Всі ці суб'єкти взаємозв'язані системою фінансових відносин, та беруть участь у наданні послуг соціального забезпечення та впливають на

обсяг фінансових ресурсів, що виділяються на ці цілі. Такі відносини існують на всіх стадіях розподілу ВВП» [11, с. 98].

Так, розкриваючи сутність та внутрішні якісні аспекти фінансового забезпечення соціальних гарантій, доцільно виокремити наступні основні принципи: «економічна обґрунтованість, плановість і прогнозованість, комплексний підхід до фінансування, ефективність використання ресурсів, контрольованість» [11, с. 99]. Економічна обґрунтованість означає реалізацію політики у сфері фінансового забезпечення соціальних гарантій врахуванням реальних економічних можливостей держави, бізнесу та населення. Плановість і прогнозованість полягають у використанні фінансових ресурсів відповідно до попередньо розроблених показників. Комплексний підхід до фінансування означає цілком різні джерела та форми фінансування для більш повного задоволення суспільних потреб та ефективного використання фінансових ресурсів. Контрольованість передбачає розробку форм і методів фінансового контролю, включаючи індивідуальний контроль за витратами ресурсів.

Фінансове забезпечення соціального захисту формується в процесі фінансово-господарської діяльності підприємств та організацій усіх форм власності. Перерозподіл фінансових ресурсів цих суб'єктів господарювання сприяє формуванню значної частини доходів домогосподарств, державних і недержавних страхових організацій, бюджетів різних рівнів та благодійних організацій. Таким чином, вони опосередковано впливають на ключові аспекти фінансування соціального забезпечення, надаючи фінансові ресурси іншим секторам. Крім виплати заробітної плати та сплати податків, підприємства роблять прямий внесок у фінансування соціального забезпечення через утримання соціальних програм.

У національній економіці основна роль у забезпеченні соціальних гарантій належить державі. Основними механізмами реалізації таких гарантій є

- трансферти з бюджетів різних рівнів;
- встановлення прожиткового мінімуму та мінімального рівня оплати праці;

- програми обов'язкового соціального страхування
- державне фінансування соціальної сфери;
- регулювання ринку праці.

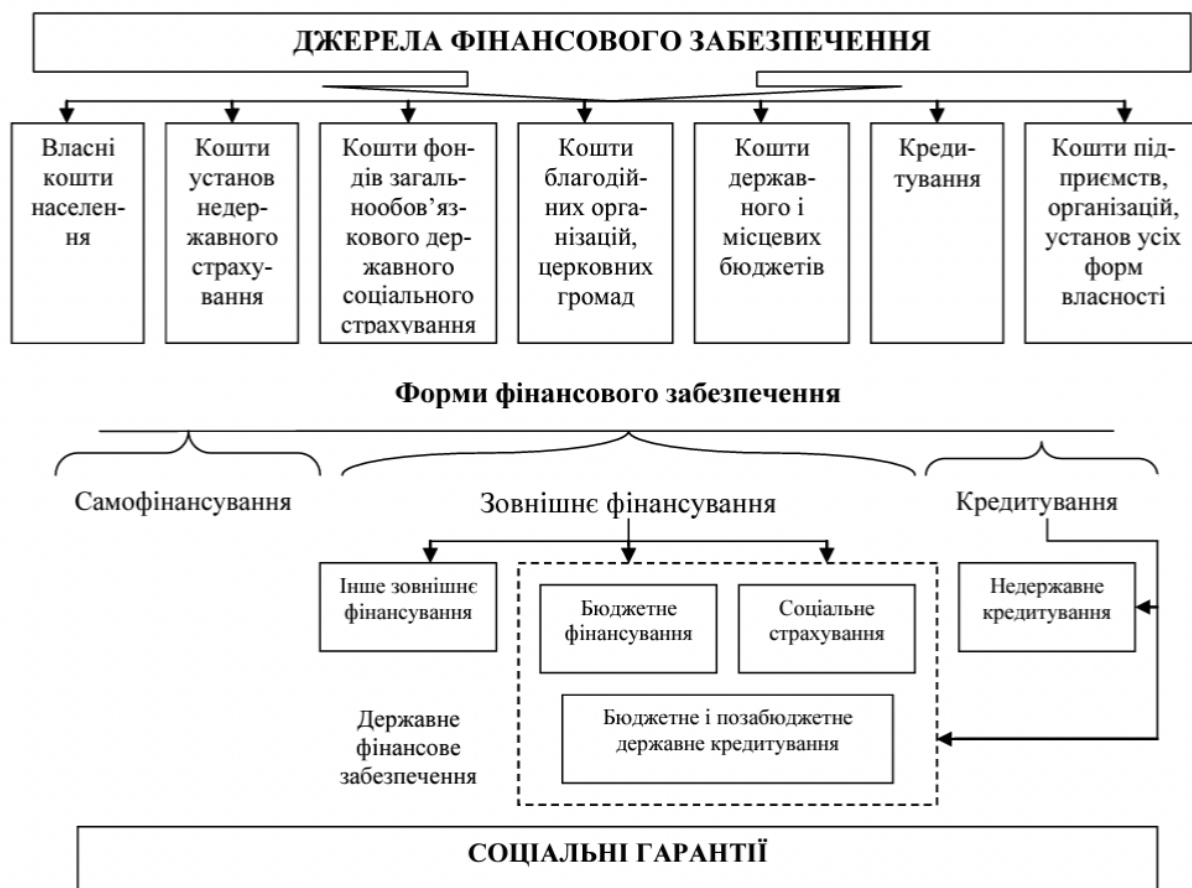


Рис. 1.4. Джерела та форми фінансового забезпечення державних соціальних гарантій [8, с. 120]

Кожен з цих механізмів пов'язаний з управлінням фінансовими ресурсами та характеризує взаємодію різних елементів системи фінансування соціального забезпечення. Обсяг фінансових ресурсів, джерела їх формування та напрями витрачання мають значний вплив на систему заходів щодо захисту соціальних інтересів громадян, що є основою реалізації соціального захисту.

Власні кошти населення - це засоби, які громадяни використовують для задоволення своїх соціальних потреб. Власні кошти включають заощадження, дохід від бізнесу, інвестиційний дохід та інші фінансові ресурси, якими людина

розпоряджається на свій розсуд. Громадяни можуть витратити ці кошти, наприклад на медичні послуги (лікування, обстеження, ліки, приватне страхування); оплату освітніх послуг (навчання дітей, підвищення кваліфікації); пенсійні заощадження (інвестиції в пенсійні фонди або особисті рахунки); власні інвестиції в житло та інші активи для підвищення матеріального добробуту.

Кошти установ недержавного страхування як джерело фінансового забезпечення полягає в тому, що недержавні страховики пропонують страхові програми, альтернативні державному соціальному забезпеченні. Недержавні страховики пропонують страхові програми, що замінюють державне соціальне забезпечення. Наприклад, страхування життя, за якого у випадку смерті страхувальника членам його сім'ї виплачується страхове відшкодування; медичне страхування, при якому компанія оплачує медичні послуги, ліки та лікування в разі захворювання; дозволяє фізичним особам вкладати кошти для отримання додаткової пенсії по старості; страхування від нещасного випадку – виплачується компенсація в разі травмування або інвалідності. Всі такі програми передбачають гнучкі умови: є зазвичай різними програмами, допускають індивідуальний підхід до формування страхового пакету.

Фонди соціального страхування (пенсійні фонди, фонди страхування на випадок безробіття) акумулюють кошти за рахунок внесків роботодавців та працівників, які використовуються для надання соціальних виплат та соціальних послуг.

«Окрім того, благодійні організації є додатковим джерелом фінансування соціальних програм для найбільш вразливих верств населення. Фінансування соціальних програм може мати різні джерела, такі як приватні пожертви, міжнародні гранти та благодійні заходи. Отже, приватні пожертви є коштами, які надходять від приватних осіб або корпорацій на благодійність» [41, с. 67]. Міжнародні гранти – кошти, які надходять до фондів від міжнародних організацій, наприклад, ООН, Червоний Хрест та ЄС, на реалізацію соціальних проектів, подібні до підтримки жертв кризи чи підтримки громадських ініціатив.

Благодійні організації зазвичай спеціалізуються в конкретних соціальних проблемах: освіті чи медичній допомозі.

Основним джерелом фінансування соціальних гарантій є державний бюджет. Сюди входять пенсії, допомога по безробіттю, допомога сім'ям з дітьми, житлово-комунальні субсидії, соціальне страхування тощо. Обсяги бюджету визначаються під час бюджетного процесу відповідно до економічної спроможності держави.

Держава відіграє важливу роль у фінансуванні суспільних послуг, і на те є вагомими причини. Зокрема, це зумовлено тим, що такі послуги зосереджені в секторах, які працюють на неприбутковій основі, їх метою є не отримання прибутку, а надання послуг широкому колу споживачів. У зв'язку з цим приватні компанії зазвичай не зацікавлені у фінансуванні державних послуг на національному рівні. Тому відповідальність за створення фінансової бази, яка підтримує надання соціальних послуг і гарантує певний рівень якості життя для всіх громадян, фактично лежить на державі.

На рівні місцевого самоврядування також виділяються кошти на підтримку місцевих соціальних програм, таких як допомога малозабезпеченим сім'ям, фінансування місцевих закладів охорони здоров'я та соціальної інфраструктури. Місцеві бюджети доповнюють державні програми за рахунок фінансування регіональних ініціатив на рівні міста та громади.

Підприємства, організації, установи усіх форм власності також вносять свій внесок у фінансування соціальних потреб через:

- 1) соціальні пакети для працівників, які можуть включати медичне страхування, оздоровчі програми, плату за навчання та допомогу при покупці житла.

- 2) корпоративна соціальна відповідальність - компанії часто приймають ініціативи соціальної відповідальності, такі як місцеві освітні ініціативи, екологічні та медичні ініціативи, підтримка молоді та фінансування екологічних програм;

3) співфінансування соціальних програм, спрямованих на покращення добробуту своїх працівників та громад.

За допомогою кредитних коштів можуть також фінансувати соціальні проекти через:

- державні позики - держава надає їх міжнародним фінансовим установам (наприклад, Світовому банку) для реалізації великих соціальних проектів, таких розвиток інфраструктури та підтримки вразливих груп населення;

- позики малим та середнім підприємствам (наприклад, компаніям, що надають соціальні послуги), які беруть участь у соціальних проектах;

- іпотека для населення - підтримка державних програм іпотечного кредитування для забезпечення житлом малозабезпечених верств населення. Позика дозволяє отримати додаткові фінансові ресурси для швидкої реалізації соціальних ініціатив, але вимагає ретельного планування і подальшого погашення боргу.

Деякі соціальні проекти також отримують підтримку від міжнародних організацій, таких як ООН, ЄС та Світовий банк як додаткове джерело фінансування таких програм, як скорочення бідності, соціальна інтеграція, реабілітація та залучення.

Соціальні гарантії фінансуються насамперед за рахунок самофінансування, яке полягає у формуванні доходів громадян. Основним обсягом доходів населення є заробітна плата, розмір якої визначає можливості задоволення різних матеріальних і духовних потреб. В цьому випадку держава відіграє обмежену роль, так як дозволяє лише регулювати умови праці і встановлює мінімальний розмір оплати. МЗП визначається на основі прожиткового мінімуму, який відображає вартість набору товарів і послуг, які необхідно мати людині для забезпечення функціонування її фізичних і моральних потреб на мінімально забезпечувальному рівні. Комбіноване фінансування характерне для систем соціального та майнового страхування. Основна частка доходів страхових компаній формується від внесків підприємств

і громадян, а кошти з цих фондів передаються на матеріальне обслуговування застрахованих осіб у випадку настання страхових випадків.

Бюджетне фінансування являє собою надання державою суспільних послуг населенню через соціальні установи та функціонування системи соціальних трансфертів. За рахунок коштів, які накопичуються на рахунках державного та місцевих бюджетів, здійснюється основне фінансування соціальних гарантій. Проте такі видатки можна характеризувати як зовнішні лише для конкретної фізичної особи чи групи населення. Відповідно до теорії фінансового обміну, що базується на концепції взаємовигідного обміну між державою і суспільством на принципах “податки – блага”, фінансування соціальних гарантій коштом бюджету можна розглядати як форму самофінансування у широкому розумінні слова. Зовнішнє фінансування соціальних гарантій також включає програми соціального захисту, які реалізуються приватними підприємствами для своїх працівників, а також благодійні заходи та ініціативи.

Все ж інше кредитування як форма фінансування соціальних гарантій стабільно ще не набуло значного розвитку у сучасних умовах. Як вже зазначалося, на відміну від приватного сектора, де кредитування є основним, у секторі соціальних гарантій його застосування обмежене. В українських умовах кредитування використовується виключно в галузі освіти та в житловому будівництві.

На рис. 1.5 відображено основні напрямки фінансування соціальних гарантій, які поділені на дві основні категорії: «фінансування соціальних гарантій матеріального добробуту та фінансування соціальних гарантій споживання нематеріальних суспільних благ» [49].

«Перша категорія фінансування соціальних гарантій матеріального добробуту включає в себе кілька напрямів: виплати та допомоги із соціального страхування, виплати та допомоги із соціального забезпечення, індексація доходів, заробітна плата у бюджетній сфері, а також соціальні пільги. Друга категорія фінансування соціальних гарантій споживання нематеріальних

суспільних благ охоплює соціальні гарантії в різних сферах: охорона здоров'я, освіта; культура; фізкультура та спорт; житло та житлово-комунальне господарство» [48].



Рис. 1.5. Ключові напрями фінансування державних соціальних стандартів [3, с. 104]

Відтак, соціальні гарантії фінансуються через різні елементи фінансової системи, включаючи бюджети різних рівнів, фонди соціального страхування, грошові фонди суб'єктів господарювання, фонди особистого і майнового страхування, а також бюджети домогосподарств. Для задоволення цих потреб створюються спеціальні фонди за рахунок державного бюджету, а також коштів підприємств і домогосподарств. Важливу роль у цьому відіграють фінансові інструменти регулювання доходів фізичних та юридичних осіб.

До основних форм фінансування соціальних гарантій можна віднести самофінансування, що здійснюється за рахунок особистих доходів громадян, та зовнішнє фінансування, основою якого є фінансові ресурси, накопичені у

державній фінансовій системі та у суб'єктів господарювання, а також кредитування. Формами державного фінансування соціальних гарантій виступають бюджетне фінансування, соціальне страхування та державне кредитування.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ТА ГАРАНТІЙ В УКРАЇНІ

2.1. Тенденції розвитку системи державних соціальних стандартів і гарантій в Україні

Тренди розвитку державних соціальних стандартів та гарантій в Україні відображають складні процеси, які відбуваються в області як соціальної, так і економічної сфери країни. Одним із ключових трендів є адаптація соціальних стандартів до викликів часу, зокрема інфляції, військових дій, зростання соціальних потреб населення, що призводить до постійного зростання мінімальних стандартів для забезпечення гідного рівня життя. Мінімальні стандарти постійно підвищуються, щоб забезпечити належний рівень життя. Програми соціальної підтримки поступово розширюються, що відображає зростання уваги до соціального захисту вразливих верств населення. Тривають реформи соціальної сфери, які полягають в запровадженні електронних реєстрів, спрощенні процедур, отримання допомоги та надання прозорості у використанні бюджетних ресурсів. Фінансові труднощі залишаються головним викликом для програм соціального захисту. Економічні кризи та військові дії суттєво впливають на здатність фінансувати національні соціальні програми, змушуючи уряд переглядати та визначати пріоритетність ресурсів у ключових сферах.

Відтак, на наш погляд, до основних причин, які негативно впливають на розвиток України як соціальної держави, варто віднести:

- 1) відсутність належної правової бази для ефективного функціонування соціальних інститутів;
- 2) недостатнє фінансування соціальних програм та проєктів підтримки вразливих верств населення;
- 3) корупція у соціальній сфері, яка знижує ефективність використання бюджетних коштів;

4) нерівномірний розподіл регіонів, які спричинюються суттєвими соціально-економічними дисбалансами;

5) низький рівень соціального захисту та відсутність дієвих механізмів його забезпечення.

У табл. 2.1 відображено динаміку зміни державних соціальних гарантій та прожиткового мінімуму в Україні за 2022–2024 рр.

Таблиця 2.1

**Динаміка державних соціальних гарантій та прожиткового мінімуму
в Україні продовж 2022-01.04.2024 рр. ***

Показник	2022					2023		2024		
	01.01	01.03	01.07	01.10	01.12	01.01	01.03	01.01	01.04	01.04
Прожитковий мінімум (ПМ) в розрахунку на місяць на одну особу	2393		2508		2589	2589		2920		
для дітей віком до 6 років	2100		2201		2272	2272		2563		
для дітей віком від 6 до 18 років	2618		2744		2833	2833		3196		
для працездатних осіб	2481		2600		2684	2684		3028		
для осіб, які втратили працездатність	1934		2027		2093	2093		2361		
Мінімальна заробітна плата	6500		6500	6700	6700	6700		7100		8000
(у % до ПМ для працездатних осіб)	262,0		250,0	257,7	249,6	249,6		234,5		264,2
Мінімальна пенсія	1934		2027		2093	2093		2093	2361	
(у % до ПМ для осіб, які втратили працездатність)	100,0		100,0		100,0	100,0		88,6	100,0	
Мінімальна пенсія для осіб, які мають повний страховий стаж (30/35 років) віком від 65 років	2600		2600	2680	2680	2680	3120	3120		3200
(у % до ПМ для осіб, які втратили працездатність)	134,4		128,3	132,2	128,0	128,0	149,1	132,1		135,5
віком від 60 до 65 років	2200	2300	2300		2300	2300	2760	2760		
(у % до ПМ для осіб, які втратили працездатність)	113,8	118,9	113,5		109,9	109,9	131,9	116,9		
Мінімальна пенсія для осіб, які мають страховий стаж 20/25 років віком від 75 років	2500		2500		2500	2500	3000	3000		
(у % до ПМ для осіб, які втратили працездатність)	129,3		123,3		119,4	119,4	143,3	127,1		
від 80 років	2600		2600		2600	2600	3120	3120		
(у % до ПМ для осіб, які втратили працездатність)	134,4		128,3		124,2	124,2	149,1	132,1		

* Складено автором за даними [28; 29]

Як свідчать приведені дані спостерігалось постійне зростання прожиткового мінімуму в розрізі різних категорій населення: для дітей до 6 років прожитковий мінімум збільшився з 2100 грн. у січні 2022 р. до 2631 грн. на початок 2024 р; для категорії дітей від 6 до 18 років прожитковий мінімум зріс з 2618 грн. на початку 2022 р. до 3276 грн. у 2024 р.; для працездатних осіб

прожитковий мінімум зріс з 2481 грн. до 3108 грн. та для осіб, які втратили працездатність (пенсіонери): прожитковий мінімум зріс з 1934 грн. у 2022 р. до 2427 грн. у 2024 р. Такі зміни, хоч і незначні свідчать про постійну перебудову системи соціального забезпечення у відповідь на рівень інфляції та зростання вартості життя, допомагаючи підтримувати базові життєві стандарти найбільш уразливих верств населення, включаючи дітей та пенсіонерів.

Розмір мінімальної заробітної плати у 2022 р. залишався стабільним на рівні 6700 грн. У 2024 р. він зріс до 7100 грн., що свідчить про незначне посилення підтримки працюючих громадян. Мінімальний розмір пенсії для осіб, які працюють на постійній основі, віком від 65 років, зріс з 2680 грн. у 2022 р. до 3108 грн. у 2024 р., що корелює зі зростанням ПМ працездатних осіб.

Пенсійні виплати для осіб віком 65 років також поступово збільшувалися. Зокрема, було підвищено мінімальну пенсію з 2680 грн. у 2022 р. до 3320 грн. на початку 2024 р. Відтак, підвищення соціальних гарантій, особливо щодо прожиткового мінімуму та страхового стажу, відображає прагнення держави підтримати найбільш незахищені верстви населення, зокрема дітей, пенсіонерів, застрахованих осіб. Поступове підвищення соціальних виплат спрямоване на збереження рівня життя в умовах інфляції та інших економічних викликів. Проте таке відносно незначне підвищення мінімальної заробітної плати свідчить про необхідність подальших дій щодо підвищення рівня життя працюючих громадян в умовах економічної невизначеності. Водночас підвищення рівня прожиткового мінімуму та пенсій відображає зусилля уряду щодо підтримки соціальної стабільності та забезпечення фінансової підтримки вразливим верствам населення.

На рис. 2.1 відображено динаміку зростання МЗП та ПМ в Україні за період з 2010-2024 рр. МЗП є одним з найважливіших інструментів соціально-економічної політики, встановлюючи базовий рівень доходів для найменш захищених працівників та визначає рівень їх соціальної підтримки. Впродовж 2010-2016 рр. МЗП зростала дуже повільно, збільшуючись від 869 грн. до 1378 грн. що характеризувало ситуацію як відносно стабільну економічну в якій не

було суттєвих факторів для різкого підвищення заробітних плат. Однак починаючи з 2017 р. спостерігається кардинальна зміна політики. Різне зростання МЗП у 2017 р. до 3200 грн. майже у два з половиною рази було зумовлено економічними реформами, спрямованими на підвищення доходів населення та зменшення рівня бідності; інфляційними процесами, які вимагали коригування зарплат для підтримки купівельної спроможності громадян. Впродовж 2017-2024 рр. МЗП продовжувала поступово зростати, досягнувши 8000 грн. до 2024 року. Така тенденція вказує на бажання уряду підтримувати конкурентоспроможність української робочої сили та забезпечити її базовий рівень доходів. Водночас це є реакцією на економічну реальність, в якій інфляція та зростання цін вимагають подальших коригувань заробітної плати.

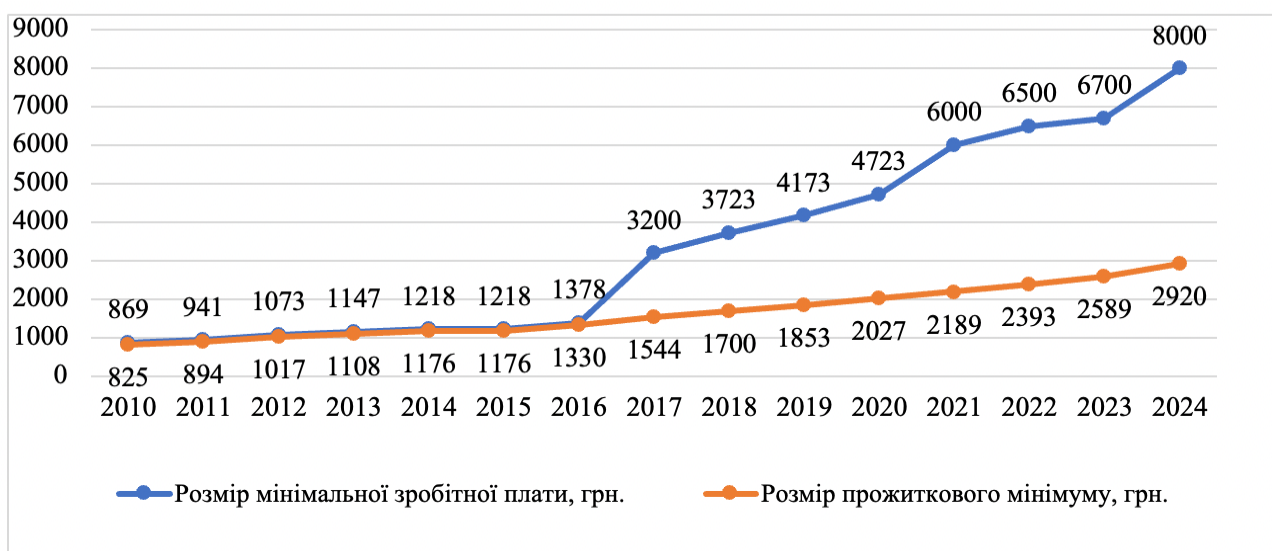


Рис. 2.1 Динаміки розміру МЗП та ПМ впродовж 2010-2024 рр., грн.*

* Побудовано автором за даними [28; 29]

Прожитковий мінімум (ПМ) є важливим індикатором для визначення рівня соціальних виплат, таких як пенсії, допомога на дітей та інші соціальні гарантії. Як свідчать наведені, ПМ зростає значно повільніше, ніж МЗП, що свідчить про кілька важливих аспектів:

- обережний підхід уряду до підвищення соціальних виплат з метою уникнення навантаження на державний бюджет;

- відсутність активних соціальних реформ у сфері підтримки населення;
- збереження соціальної стабільності за рахунок мінімальних коригувань виплат, зважаючи на наявні фінансові ресурси.

Прожитковий мінімум зріс з 869 грн. у 2010 р. до 2589 грн. у 2024 р., що свідчить про те, що підвищення соціальних стандартів не завжди відповідає реальному зростанню вартості життя. Хоча підвищення ПМ є позитивним явищем, його зростання значно поступається підвищенню мінімальної заробітної плати, створюючи потенційну соціальну напругу серед малозабезпечених верств населення, зокрема пенсіонерів, інвалідів, а також людей, які отримують соціальну допомогу.

Відтак, з 2017 р. можна спостерігати значне відхилення між темпами зростання МЗП і ПМ, оскільки мінімальна заробітна плата почала зростати набагато швидше. Зростання МЗП стимулює підвищення рівня життя працюючого населення, збільшує їх доходи та можливості споживання, що свою чергу, має мультиплікаційний ефект на економіку, сприяючи зростанню ВВП і зменшенню бідності серед працюючих. Проте такий розрив призводить до соціальної нерівності, оскільки працююче населення отримує значно більше, ніж ті, хто отримує соціальні виплати, пенсії чи іншу допомогу, що спричинює зростання соціальної напруги серед тих, чий дохід базується на прожитковому мінімумі. Зростання обох показників також відображає вплив інфляції на економіку України. І хоча уряд намагається адаптувати соціальні стандарти до економічних умов, постійне підвищення вартості життя вимагає більш активного підходу до збільшення соціальних виплат, особливо для найбільш вразливих категорій населення.

Відтак, зростання мінімальної заробітної плати є агресивною стратегією, яка спрямована на покращення рівня життя працюючого населення. Підвищення мінімальної заробітної плати допомагає зберегти купівельну спроможність населення в умовах інфляції, а також є інструментом боротьби з бідністю. Зростання прожиткового мінімуму в свою чергу є більш повільним та обережним, що свідчить про менш активну політику в сфері соціального

забезпечення. Хоча ПМ зростає, його темпи не відповідають реальним потребам найбільш вразливих верств населення.

Дані, наведені у табл. 2.2 свідчать, що впродовж 2014-2024 рр. прожитковий мінімум поступово зростав, особливо в період економічної кризи, однак не завжди відповідав темпам зростання ІСЦ, що призводило до зниження реальної купівельної спроможності населення. У роки високої інфляції (2014 р., 2015 р., 2021 р., 2022 р.) зростання прожиткового мінімуму було недостатнім для компенсації «цінових стрибків», що негативно впливало на добробут населення.

Протягом 2016–2020 рр. ситуація стабілізувалася, і зростання прожиткового мінімуму майже відповідало темпам інфляції, іноді навіть перевищувало їх, що сприяло підвищенню реальних доходів населення. Особливо позитивними були роки, коли прожитковий мінімум зростав швидше за індекс споживчих цін (2019 р., 2020 р.), що свідчило про певне покращення соціальної політики.

Таблиця 2.2

**Динаміка співвідношення прожиткового мінімуму та індексу
споживчих цін в Україні у 2014-2024 рр.***

Рік	Середньорічний прожитковий мінімум, грн.	Темпи зростання до минулого року, %		Темпи зростання прожиткового мінімуму та індексу споживчих цін, %
		Прожитковий мінімум	Індекс споживчих цін	
2014	1176	102,9	124,9	-22
2015	1253	106,5	143,3	-36,8
2016	1424	113,6	112,4	+1,2
2017	1623	113,9	113,7	+0,2
2018	1777	109,5	109,8	-0,3
2019	1939	109,1	104,1	+5
2020	2111	108,8	105,0	+3,8
2021	2292	108,5	110,0	-1,5
2022	2497	108,9	126,6	-17,7
2023	2589	103,7	105,1	-1,4
2024	2920	112,8	106,5	6,3

* Складено автором за даними [28; 29]

Загалом, відношення між прожитковим мінімумом та індексом споживчих цін є ключовим показником ефективності соціальної політики. В періоди, коли

прожитковий мінімум не наздоганяє зростання цін, реальні доходи населення знижуються, що потребує більш активної корекції соціальних стандартів для підтримки рівня життя в умовах інфляції та економічних викликів.

У табл. 2.3 наведено динаміку мінімальних пенсійних виплат в Україні впродовж 2021-2024 рр. для різних вікових категорій та груп пенсіонерів залежно від їхнього страхового стажу. Важливим є те, що пенсійні виплати відображають не лише загальні соціально-економічні умови в країні, але й політику держави щодо підтримки різних груп пенсіонерів. Мінімальна пенсія для всіх пенсіонерів щорічно збільшується протягом аналізованого періоду, встановивши у 2021 р. - 1769 грн., а у 2024 р. - 2361 грн. Таке підвищення пояснюється інфляційними процесами та необхідністю підтримки базового рівня доходів пенсіонерів у відповідності до зростання цін. Однак варто зазначити, що, незважаючи на це зростання, мінімальні пенсії залишаються на рівні, який не завжди достатній для покриття основних життєвих потреб, що вимагає подальшого коригування політики соціального забезпечення.

Таблиця 2.3

**Динаміка мінімальних пенсійних виплат для різних категорій осіб
залежно від віку та страхового стажу в Україні у 2021–2024 рр., грн.***

Вид пенсії	2021	2022	2023	2024
Мінімальна пенсія	1769	1934	2093	2361
Мінімальна пенсія для осіб, які мають повний страховий стаж (30/35 років) віком від 65 років	2400	2600	2680	3120
віком від 60 до 65 років	2100	2200	2300	2760
Мінімальна пенсія для осіб, які мають страховий стаж 20/25 років віком від 75 років	1769	2500	2500	3000
віком від 80 років	2600	2600	2600	3120

* Складено автором за даними [28; 29]

Мінімальна пенсія для осіб віком від 65 років у 2021 р. становила 2400 грн., а в 2024 р. зросла до 3120 грн. Подібна динаміка спостерігається і для осіб віком від 60 до 65 років, для яких мінімальна пенсія зросла з 2100 грн. у 2021 р. до 2760 грн. у 2024 р., що свідчить про пріоритетність забезпечення осіб, які мали

тривалий трудовий стаж, у пенсійній системі держави. Держава також підтримує пенсіонерів старшого віку, тих, які мають менший страховий стаж (20/25 років). Мінімальна пенсія для осіб віком від 75 років зросла з 1769 грн у 2021 р. до 3000 грн. у 2024 р. Для осіб віком від 80 років виплати залишалися стабільними на рівні 2600 грн. до 2023 року, після чого зросли до 3120 грн. у 2024 р. Таке підвищення відповідає зусиллям уряду забезпечити гідний рівень життя для найстарших пенсіонерів.

Відтак, аналіз динаміки пенсійних виплат демонструє поступове підвищення мінімальних пенсій для всіх категорій, що є частиною державної політики. Пенсійна система України забезпечує диференційований підхід, що передбачає більшу підтримку осіб із тривалим трудовим стажем, а також старших пенсіонерів. Незважаючи на позитивну тенденцію зростання пенсійних виплат, їхній рівень залишається відносно низьким порівняно з реальними потребами пенсіонерів, що вимагає подальшого вдосконалення пенсійної політики в умовах економічної нестабільності та інфляційного тиску.

Отже, в останні роки в контексті інфляційних процесів та економічних викликів відбувається зростання рівня прожиткового мінімуму, мінімальних пенсій та інших соціальних виплат. Однак це далеко не завжди відповідає реальному зростанню вартості життя, що створює дисбаланс між споживчими потребами населення та фінансовими можливостями держави. Незважаючи на зростання соціальних стандартів, на низькому рівні залишаються мінімальні пенсії і інші виплати, не забезпечуючи пенсіонерам і соціально незахищеним категоріям покриття базових потреб. Такий факт свідчить про існування серйозних проблем у роботі системи соціальних гарантій, які вимагають подальших реформ. Однією з основних причин погіршення соціальних стандартів є обмеженість фінансових ресурсів. Мінімальні пенсії, прожитковий мінімум та інші соціальні виплати сплачуються на такому рівні, який не дозволяє належним чином оплатити базові потреби громадян. Наприклад – нерідко пенсіонери, люди з інвалідністю або інші соціально незахищені групи людей після виплати пенсії просто фізично не можуть купити базових продуктів для

життя. Базові підходи до визначення прожиткового мінімуму та соціальних гарантій часто не враховують сучасних економічних умов, змін на ринку праці та потреб населення, що призводить до того, що встановлені соціальні стандарти не забезпечують достатнього рівня соціального захисту.

2.2. Оцінка ефективності соціальних стандартів та гарантій у забезпеченні мінімальних життєвих стандартів в Україні

Соціальні стандарти та гарантії є ключовими інструментами державної політики, спрямованими на забезпечення базового рівня добробуту населення та підтримки соціально вразливих груп. В Україні система соціальних стандартів включає окрім ПМ, МЗП, мінімальних пенсійних виплат також різні соціальні допомоги, які повинні відповідати мінімальним життєвим потребам. Однак в умовах економічної нестабільності, високих темпів інфляції та соціальних викликів ефективність цих допомог часто ставиться під сумнів.

Система соціальних допомог у нашій державі є важливою складовою соціальної політики та спрямована на допомогу найбільш вразливим верствам населення та включає в себе грошові виплати та послуги, які надаються різним соціальним групам для забезпечення мінімальних життєвих умов, а також захисту від соціально-економічних ризиків. Основним завданням цієї системи є гарантування соціальної стабільності, зменшення рівня бідності, а також надання допомоги особам, які не здатні самостійно забезпечити себе по об'єктивним причинам.

Допомога при народженні дитини в Україні – це одноразова доплата сім'ї після народження дитини. Виплата здійснюється незалежно від доходу сім'ї та може бути отримана батьками або іншими законними представниками дитини. Право на отримання допомоги має один із батьків дитини, або опікун, який взяв дитину на виховання до тримісячного віку.

Основні види державних соціальних допомог*

Вид соціальної допомоги	Опис
Допомога при народженні дитини	Надається родині для підтримки після народження дитини.
Допомога самотнім матерям	Виплачується матерям, які самостійно виховують дитину без офіційно встановленого батьківства.
Допомога при усиновленні дитини	Фінансова підтримка для громадян, які усиновили дитину.
Допомога по догляду за дитиною-інвалідом та іншими особами з інвалідністю	Виплачується тим, хто здійснює догляд за особами з інвалідністю, включаючи дітей.
Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям	Надається сім'ям, які не мають достатнього доходу для забезпечення мінімальних життєвих потреб.
Допомога по безробіттю	Виплачується особам, які втратили роботу та перебувають на обліку в центрах зайнятості.
Житлова субсидія	Компенсація витрат на оплату житлово-комунальних послуг для малозабезпечених сімей.
Допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю	Матеріальна підтримка для людей з інвалідністю з дитинства та для сімей, які виховують дитину з інвалідністю.
Допомога на поховання	Виплата на покриття витрат, пов'язаних із похованням.

* Складено автором самостійно.

Для отримання допомоги слід подати заяву до органу оціального захисту за місцем проживання заявника. Поряд із заявою необхідно подати копію свідоцтва про народження та ідентифікаційний код заявника. У 2014 р. допомога при народженні дитини сплачувалася в залежності від кількості дітей у сім'ї. Виплати за першу дитину були найнижчими, а розмір коштів, які виплачували на кожну наступну збільшувався. Починаючи з 1 липня 2014 р., допомога при народженні дитини стала фіксованою незалежно від кількості дітей у родині. Відтоді її загальний розмір становив 41280 грн. і не змінювався, хоча в країні відбувалися зміни економічної ситуації, інфляція, зміна вартості життя. Загальний розмір допомоги при народженні дитини у 2024 р. становить 41280 грн. Виплата допомоги здійснюється поетапно: 10420 при народженні та 30960

рівними частинами протягом 36 місяців по 860 грн на місяць. Заявка на отримання допомоги має бути подана протягом 12 місяців з дати народження дитини. Якщо дитина народилася за межами України, то батьки можуть подати заяву з відповідними документами після повернення додому.

Допомога одиноким матерям в Україні надається жінкам, хто виховує дитину без офіційного визнання батьківства або за відсутності чоловіка. Така підтримка покликана допомогти жінкам-одиначкам забезпечити основні потреби дитини. Право на отримання допомоги мають матері, які не перебувають у шлюбі й не мають офіційно встановленого батьківства дитини. Також допомога може надаватися, якщо шлюб було розірвано, і мати самотужки виховує дитину без підтримки батька. Розмір допомоги залежить від доходу родини та прожиткового мінімуму для дітей певного віку і розраховується як різниця між прожитковим мінімумом для дитини та середньомісячним доходом родини на одну особу. Така допомога надається до досягнення дитиною 18 років. Якщо дитина продовжує навчання на денній формі, виплати можуть тривати до 23 років. Для оформлення цієї допомоги необхідно подати заяву до органу соціального захисту, свідоцтво про народження та документи, що підтверджують статус одинокої матері. Виплата припиняється, якщо мати вступає в новий шлюб або коли дитина досягає повноліття.

Допомога при усиновленні дитини є також важливим інструментом підтримки сімей, котрі вирішують надати дитині-сироті або такій, що залишилась без батьківського піклування, дім і родину. Така державна підтримка допомагає компенсувати витрати, пов'язані з усиновленням та забезпеченням належного добробуту малечі. Усиновителі мають право на одноразову виплату у розмірі 10320 грн. відразу після оформлення усиновлення в суді, а також на щомісячні виплати протягом наступних тридцяти шести місяців по 860 грн. щомісяця. Розмір цієї допомоги є ідентичним розміру виплат при народженні власної дитини. Виплати припиняються у разі скасування рішення про усиновлення або позбавлення батьківських прав усиновителів. Така державна підтримка спрямована на полегшення фінансового тягаря сімей, котрі вирішили

надати дитині-сироті або такій, що залишилась без батьківського піклування, дім і родину.

Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям — це форма державної підтримки, спрямована на надання допомоги родинам, які мають низький рівень доходу і не в змозі самотійно забезпечити мінімальні потреби членів сім'ї. Право на отримання мають родини, в яких загальний дохід є нижчим за встановлений прожитковий мінімум для сім'ї. Це стосується як одиноких матерів, так і родин з дітьми або осіб, які проживають разом та ведуть спільне господарство. Кожна родина, яка перебуває у важких фінансових умовах і не в змозі забезпечити свої основні життєві потреби, має право подати заявку на отримання такої допомоги. Розмір допомоги розраховується як різниця між загальним доходом родини та встановленим прожитковим мінімумом для родини. Прожитковий мінімум обчислюється залежно від кількості та віку членів родини. Якщо дохід родини є нижчим за мінімальний рівень, допомога призначається для покриття цієї різниці. Допомога призначається на шість місяців із можливістю продовження. Для отримання подальшої допомоги необхідно підтвердити, що матеріальний стан родини залишився без змін або не покращився до рівня, коли можна відмовитися від допомоги. Рішення щодо надання допомоги може бути змінено або припинено, якщо дохід родини збільшиться або були виявлені недостовірні дані в документах. Такий вид допомоги спрямований на забезпечення мінімальних соціальних гарантій для малозабезпечених родин, допомагаючи їм подолати тимчасові матеріальні труднощі та покращити рівень життя.

На рис. 2.2 відображено динаміку рівня забезпечення прожиткового мінімуму для різних категорій осіб, що впливає на розмір державної соціальної допомоги для малозабезпечених сімей. Відтак, протягом 2022 р. відбулося різке збільшення з 868 до 1207 грн., що свідчить про значне підвищення підтримки. Наступне збільшення у 2023 р. було незначним, проте у 2024 р. спостерігається істотне зростання до 1665,4 грн. Для осіб, які втратили працездатність рівень забезпечення прожиткового мінімуму залишався стабільним, проте у 2024 р.

відбулось підвищення до 2361 грн. Для дітей до 18 років також спостерігалась стабільна тенденція до зростання від 3403 грн. у 2021 р. до 4474,4 грн. у 2024 р., що демонструє значний рівень забезпечення для цієї категорії. Відтак, за всіма категоріями спостерігалось поступове збільшення розмірів соціальної допомоги, що вказує на тенденцію до підвищення прожиткового мінімуму і, відповідно, рівня підтримки малозабезпечених родин. Найбільше зростання спостерігалось для дітей до 18 років.

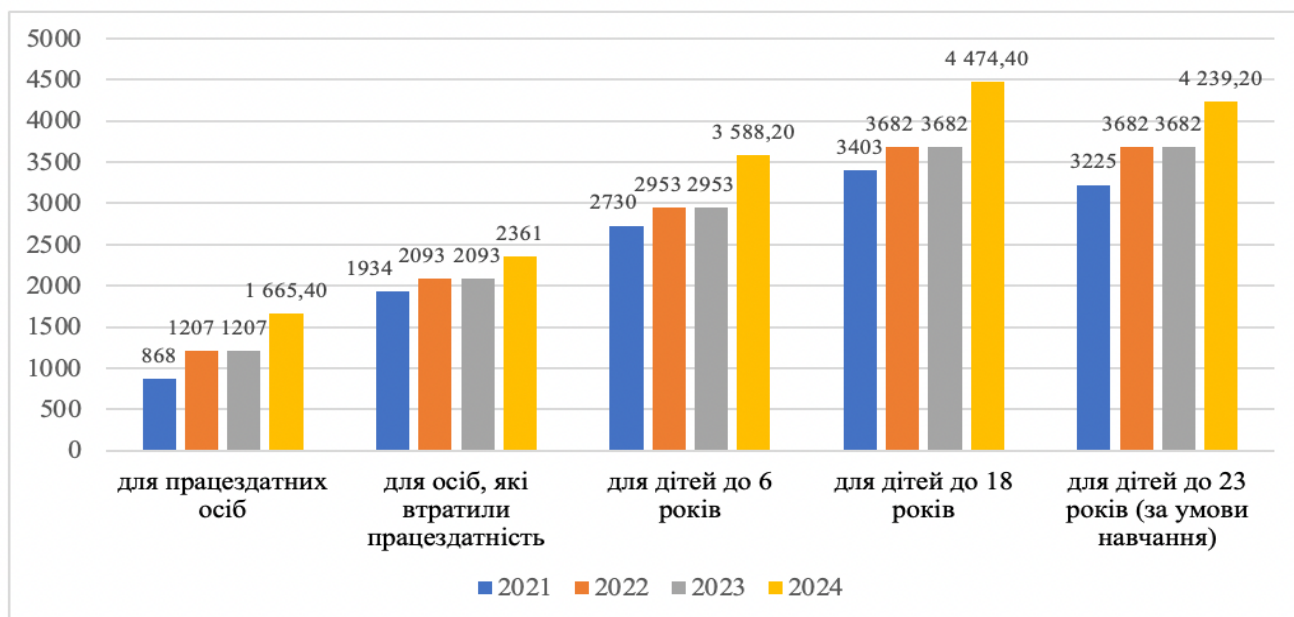


Рис. 2.2 Динаміка рівня забезпечення ПМ для призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям впродовж 2021-2024 рр., грн.*

* Складено автором за даними [28; 29]

Субсидія на житло в Україні є формою державної допомоги часткової компенсації витрат на оплату малозабезпеченим сім'ям отримання якої дозволяє зменшити фінансовий тиск на домогосподарства в умовах зростання тарифів для електроенергії, газу, опалення, води, та інших комунальних послуг. Субсидія перенаселення надається громадянам, в яких сукупний дохід родини недостатній для того, щоб самим сплатити комунальні послуги та обчислюється з урахуванням доходу сім'ї за останні шість місяців. Для отримання субсидії

необхідно, щоб витрати на житлово-комунальні послуги перевищували певний встановлений відсоток від середньомісячного доходу домогосподарства. Доходи домогосподарства розділяються на душу населення, і на цій підставі визначається розмір субсидії. Субсидія надається у готівковій формі яка щомісяця перераховується на банківський рахунок або зараховується безпосередньо на рахунки постачальників комунальних послуг. Житлова субсидія є основною формою допомоги для сімей з низьким рівнем доходу, спрямованою на зменшення витрат на комунальні послуги виходячи зі зростання комунальних тарифів.

«Допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю є однією із важливих форм державної соціальної підтримки» [47]. Її метою є встановлення додаткових матеріальних ресурсів для людей із вадами та їхніх опікунів, щоб покрити необхідні витрати на лікування, реабілітацію. Право на отримання допомоги мають як особи які мають інвалідність так і їх опікуни чи законні представники. Розмір допомоги залежить від групи інвалідності та включає надбавку на утримування особи із інвалідністю. Для того, щоб отримати допомогу, потрібно подати заяву, документи, що підтверджують інвалідність з висновком МСЕК до органу соціального захисту. Якщо ж дитина або людина із інвалідністю потребує цілодобового догляду, то може призначатися ще одна допомога на догляд. Відтак, даний вид допомоги є ключовим інструментом для запровадження належної підтримки для осіб з інвалідністю, полегшення догляду за ними та сприяння їхньої реабілітації та інтеграції в суспільство.

Дані наведені в табл. 2.5 відображають розміри даної допомоги впродовж 2021-2024 рр. У таблиці представлені різні категорії осіб залежно від групи інвалідності та необхідності догляду. Допомога для осіб з інвалідністю I групи підгрупи А суттєво зросла з 4830,8 грн. у 2021 р. до 8044,7 грн. у 2024 році, підгрупа Б - з 3538 грн. у 2021 р. до 4722 грн. у 2024 р.

Розміри державної соціальної допомоги для осіб з інвалідністю з дитинства та дітей з інвалідністю у 2021-2024 рр.*

Категорія осіб	Роки/сума, грн.			
	2021	2022	2023	2024
Особи з інвалідністю з дитинства I групи (підгр. А)	4830,8	6589,8	7131,1	8044,70
Особи з інвалідністю з дитинства I групи (підгр. Б)	3538	3868	4186	4722,00
Особи з інвалідністю з дитинства II групи	1769	1934	2093	2361,00
Одинокі особи з інвалідністю з дитинства II групи з надбавкою на догляд	2741,95	2997,7	3244,15	3659,55
Особи з інвалідністю з дитинства III групи	1769	1934	2093	2361,00
Одинокі особи з інвалідністю з дитинства III групи з надбавкою на догляд	2388,15	2610,9	2825,55	3187,35
Діти з інвалідністю (від 0 до 18 років)	1769	1934	2093	2361,00
Діти з інвалідністю до 6 років з надбавкою на догляд	2198,8	2403,8	2601,1	2934,20
Діти з інвалідністю до 6 років з надбавкою на догляд (підгр. А)	4119,8	5553,8	6009,1	6778,70
Діти з інвалідністю від 6 до 18 років з надбавкою на догляд	2435,8	2662,8	2881,6	3250,70
Діти з інвалідністю від 6 до 18 років з надбавкою на догляд (підгр. А)	4830,8	6589,8	7131,1	8044,70
На дітей з інвалідністю, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою, без надбавки на догляд	1857,45	2030,7	2197,65	2479,05
На дітей з інвалідністю, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою, до 6 років з надбавкою на догляд	2817,95	3080,7	3333,65	2479,05
На дітей з інвалідністю, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою, до 6 років з надбавкою на догляд (підгрупа А)	4738,95	6230,7	6741,65	7605,05
На дітей з інвалідністю, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою, від 6 до 18 років з надбавкою на догляд	3054,95	3339,70	3614,15	4077,05
На дітей з інвалідністю, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою, від 6 до 18 років з надбавкою на догляд (підгрупа А)	5449,95	7266,7	7863,65	8871,05

* Складено автором за даними [28; 29]

Для дітей з інвалідністю віком до 6 років допомога зросла до 2934,20 грн. у 2024 р., а для дітей до 18 років — до 3250,70 грн. Діти з інвалідністю, які потребують постійного догляду (підгрупа А), отримують більшу допомогу: 6778,70 грн. для віку до 6 років і 8044,70 грн. для віку до 18 років. Відтак,

зростання допомоги спостерігається для всіх категорій осіб з інвалідністю, що пов'язано із підвищенням прожиткового мінімуму та змінами в соціальному законодавстві України, а допомога на догляд залишається важливим компонентом для осіб, які потребують постійної опіки. Загалом, розмір допомоги стабільно збільшується щороку, що свідчить про намагання держави покращити рівень соціальної підтримки..

Допомога на поховання - це одноразова виплата, яку надає держава для покриття витрат, пов'язаних із похованням громадян. Така допомога є формою соціальної підтримки сімей, які зіткнулися з витратами на поховання близької людини. Отримати таку допомогу можуть родичі померлого, або інші особи, які взяли на себе обов'язки з організації поховання. Допомога виплачується незалежно від того, чи померла особа була застрахованою особою (працювала, була на пенсії тощо). Розмір допомоги на поховання залежить від категорії померлої особи та джерела фінансування. Для осіб, застрахованих у ПФУ допомога складає 4100 грн. (станом на 2024 р.) Якщо померлий був пенсіонером серед військовослужбовців, розмір допомоги на поховання визначається як сума трьох місячних пенсій, але не менше п'яти прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Однак, у випадку, якщо поховання було профінансоване за рахунок державних коштів, ця допомога не надається. Виплата здійснюється одноразово протягом декількох днів після подачі всіх необхідних документів. Заявку можна подати до Пенсійного фонду або органів соціального захисту за місцем проживання померлого.

Відтак, допомога на поховання є важливою соціальною підтримкою, що допомагає частково компенсувати витрати на поховання, особливо для родин із обмеженими фінансовими можливостями.

Допомога по безробіттю - це допомога, що надається людям, які втратили роботу і зареєструвалися в центрі зайнятості як безробітні. Така форма підтримки покликана допомогти особам, які шукають нове місце працевлаштування, забезпечуючи їм фінансову допомогу на період безробіття.

Обов'язковою умовою надання допомоги є активний пошук роботи за допомогою служби зайнятості.

Розмір допомоги визначається на основі середньої заробітної плати на попередньому місці роботи. Для застрахованих осіб (тих, хто сплачував внески в систему соціального страхування) розмір допомоги становить від 50% до 70% середньої зарплати, залежно від страхового стажу. Для незастрахованих осіб або осіб, які вперше шукають роботу, допомога надається в мінімальному розмірі, встановленому державою. У 2024 р. мінімальний розмір допомоги по безробіттю був підвищений з 2500 до 3600 грн. для окремих категорій осіб. Для осіб, які мають менше страхового стажу, мінімальний розмір допомоги залишається 1500 грн. Це також стосується молоді до 35 років без страхового стажу та тих, хто звільнений з роботи за певні статті трудового законодавства, такі як невиконання обов'язків, прогули або крадіжки.

В умовах воєнного стану виплати по безробіттю обмежені 90 календарними днями, за винятком осіб передпенсійного віку, для яких тривалість виплат може тривати до 360 днів. Виплати можуть бути припинені, якщо безробітний відмовляється від запропонованої службою зайнятості роботи або відмовляється від участі в програмах професійної підготовки чи перекваліфікації. Допомога також не виплачується тим, хто добровільно залишив роботу без поважної причини.

Соціальні виплати в Україні відіграють важливу роль у підтримці вразливих груп населення та забезпеченні мінімального рівня життя для людей у складних життєвих обставинах. Однак їхня ефективність і фактична підтримка часто залежать від економічної ситуації в країні, рівня інфляції та заробітної плати. Хоча розмір виплат регулярно коригується відповідно до зростання вартості життя, багато сімей та осіб все одно стикаються з фінансовими труднощами. Державні допомоги покривають лише деякі базові потреби, такі як харчування, житло та комунальні послуги.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ТА ГАРАНТІЙ ЯК ОСНОВНИХ ВЕКТОРІВ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

3.1. Можливості адаптації міжнародних практик у сфері соціальних стандартів для вдосконалення системи державних соціальних гарантій в Україні

Запозичення міжнародного досвіду у сфері соціальних стандартів є одним з ключових кроків на шляху вдосконалення національної системи соціального захисту в Україні. Соціальні стандарти, які встановлюють мінімальні гарантії рівня життя громадян, є важливим інструментом соціальної політики в будь-якій країні. Оскільки Україна перебуває на складному етапі економічних та соціальних реформ, вона може суттєво покращити свою соціальну систему, використовуючи досвід успішних країн.

Особливо актуальним є досвід європейських країн у розвитку систем соціального страхування, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення та підтримки сім'ї. Вивчаючи та адаптуючи ці підходи, Україна може не лише покращити добробут своїх громадян, а й наблизитися до стандартів ЄС, до якого Україна прагне інтегруватися.

Різні методи практикуються у світовій практиці щодо визначення прожиткового мінімуму. Зокрема, це можуть бути такі види: статистичний, соціологічний, суб'єктивний, ресурсний, відносний, комбінований, нормативний. Перший тип – статистичний передбачає визначення прожиткового мінімуму на рівні 10-20% від доходу найменш забезпеченої частини населення та практикується у країнах з високим рівнем добробуту. Соціологічний або суб'єктивний метод передбачає визначення мінімально необхідного для життя з точки зору громадян обсягу коштів через проведення соціопитування. Ресурсний метод визначає прожитковий мінімум через економічні можливості країни забезпечувати громадян на певному рівні. Розвинені країни використовують

відносний підхід, який базується на визначенні медіанного доходу. Нормативний метод визначає величину ПМ через мінімальний споживчий кошик. Такий метод є найбільш поширеним і використовується в Україні. Уряд встановлює перелік товарів і послуг, які вважаються необхідними для нормального життя, і розраховує їхню вартість. Сюди входять витрати на харчування, житло, одяг та медичне обслуговування.

Багато європейських країн визначають прожитковий мінімум, використовуючи відносний підхід, коли мінімальний рівень доходу визначається як відсоток від середнього доходу населення, що дозволяє врахувати рівень економічного розвитку та соціальної нерівності в країні.

У країнах ЄС (зокрема, у Німеччині та Франції) прожитковий мінімум визначається за допомогою відносного підходу. Наприклад, людина, чий дохід нижче 60% від середнього доходу в країні, вважається такою, що живе за межею бідності. У багатьох країнах рівень життя визначається за допомогою так званого «споживчого кошика», який містить мінімальний набір продуктів харчування та предметів першої необхідності й визначає мінімальні потреби людини і розраховується на основі цін на ці товари [50, с. 115].

В Естонії споживчий кошик включає товари та послуги, які держава вважає мінімально необхідними для задоволення життєвих потреб. Рівень життя постійно коригується відповідно до ринкових цін. У Японії споживчий кошик також є основою для визначення мінімального доходу, необхідного для виживання. Однак, до уваги беруться також соціальні та культурні характеристики, такі як доступ до освіти та інформаційних технологій.

У країнах з великими регіональними відмінностями різні регіони можуть мати різний рівень життя, що дозволяє врахувати відмінності у вартості життя між великими містами та менш розвиненими регіонами. У Китаї вартість життя різниться залежно від регіону, причому прожитковий мінімум у великих містах, таких як Пекін і Шанхай, значно вищий, ніж у сільській місцевості. Канадатакож враховує регіональні відмінності при визначенні мінімального доходу: вартість життя у великих містах вища, ніж у сільській місцевості.

Відтак, визначення прожиткового мінімуму залежить від соціально-економічної ситуації в кожній країні, підходу до забезпечення соціальних стандартів та регіональних відмінностей у вартості життя. У більшості випадків прожитковий мінімум переглядається відповідно до рівня інфляції та економічного розвитку, що сприяє задоволенню основних потреб населення та підтримці соціальної стабільності.

В Європі є три основних підходи до визначення мінімальних заробітних плат: врахування базових потреб працівника, встановлення встановлення показника, що перевищує прожитковий мінімум у 2-2,5 рази та співвідношення мінімальних та середніх заробітних плат [46, с. 272].

У Європі, наприклад, сильний акцент робиться на соціальну солідарність, демократію, справедливість і громадянство. Так, на основі даних, наведених у табл. 3.1 можна зробити висновок, що є країни з найвищим рівнем мінімальної заробітної плати, зокрема це Люксембург, який залишається лідером за рівнем мінімальної заробітної плати зі зростанням на 7,7% у 2024 р. і розміром - 2571 євро на місяць. Крім того, Франція, Бельгія, Словенія та Іспанія мають середні ставки від 777 до 1994 євро в місяць у 2024 р. Зазначені країни показують помірність зростання мінімальної заробітної плати від 2% До 5%. Україна демонструє значно нижчі показники порівняно з більшістю європейських країн. У 2023 р. розмір відповідного показника для України становив 168 євро, а в 2024 р. збільшився до 178 євро, що складає приріст на 5,6% та є один із найнижчих приростів серед представлених країн. Наведені дані свідчать, що Україна знаходиться на початкових етапах економічного відновлення та розвитку, і для досягнення європейських стандартів необхідні значні економічні та соціальні реформи.

Європейська модель соціального забезпечення передбачає обов'язкову участь громадян у програмах соціального страхування. Працівники сплачують певний відсоток своєї заробітної плати на соціальне страхування, яке покриває виплати на випадок безробіття, хвороби, вагітності та пологів, інвалідності та пенсії. Зокрема, У Німеччині, наприклад, діє багаторівнева система соціального

страхування, згідно з якою працівники та роботодавці сплачують внески на пенсійне, медичне страхування та страхування на випадок безробіття. Така система забезпечує високий рівень соціального захисту та стабільне джерело соціальних виплат.

Таблиця 3.1

Розмір мінімальної заробітної плати у 2023-2024 рр., євро*

Країна	2023	2024	Приріст (%)
Люксембург	2,387	2,571	7,7
Ірландія	1,910	2,146	12,4
Нідерланди	1,934	2,070	7,0
Німеччина	1,987	2,054	3,4
Бельгія	1,955	1,994	2,0
Франція	1,709	1,767	3,4
Словенія	1,304	1,358	4,2
Іспанія	1,260	1,323	5,0
Кіпр	940	1,000	6,4
Польща	746	978	31,1
Португалія	887	957	7,9
Мальта	835	925	10,8
Литва	840	924	10,0
Греція	832	910	9,4
Хорватія	700	840	20,0
Естонія	725	820	13,1
Чехія	717	764	6,6
Словаччина	700	750	7,1
Латвія	620	700	12,9
Угорщина	579	697	20,4
Румунія	606	663	9,4
Болгарія	339	477	19,6
Україна	168	178	5,6

* Складено автором за даними [52]

ЄС має низку схем соціальної допомоги, спрямованих на підтримку вразливих груп населення. До таких груп належать безробітні, пенсіонери, інваліди та сім'ї з дітьми. Такі схеми забезпечують мінімальний дохід тим, хто з різних причин не в змозі отримувати достатній дохід для задоволення власних потреб.

Швеція, наприклад, має одну з найефективніших програм соціальної допомоги, яка включає щедрі виплати по безробіттю, пенсії та допомоги на дітей.

Швеція також дотримується принципу «держави загального добробуту», де всі громадяни мають право на соціальну допомогу. У багатьох європейських країнах існують державні системи охорони здоров'я, які надають безкоштовні або субсидовані медичні послуги всім громадянам, що значно зменшує фінансове навантаження на населення та гарантує доступ до якісної медичної допомоги.

Наприклад, система охорони здоров'я Великобританії фінансується за рахунок податкових надходжень і надає базові медичні послуги безкоштовно всім громадянам. Франція має схожу систему, і більшість витрат на охорону здоров'я покривається національною системою страхування. Європейська модель також приділяє велику увагу підтримці сімей з дітьми. Наприклад, у Франції діє система «сімейної допомоги», яка надає фінансову допомогу сім'ям з дітьми, включаючи допомогу на кожную дитину та додаткову допомогу на освіту, що заохочує народжуваність і підтримує молоді сім'ї.

Важливою частиною європейської моделі є програми працевлаштування та перекваліфікації, які допомагають громадянам знайти роботу та адаптуватися до змін на ринку праці. У багатьох країнах ЄС існують державні програми, спрямовані на допомогу молоді та довготривалим безробітним. Наприклад, у Нідерландах і Данії діють програми перекваліфікації та підтримки зайнятості для молодих людей, які втратили роботу або тільки виходять на ринок праці. Такі програми забезпечують спеціалізоване навчання та допомагають знизити рівень безробіття. Відтак, європейська модель соціального забезпечення пропонує комплексний підхід до вирішення соціальних проблем та надання підтримки всім верствам населення. Європейська модель соціального забезпечення зосереджена на забезпеченні рівності, справедливості та доступу до базових соціальних послуг для всіх громадян.

Естонія - одна з країн, яка успішно інтегрувала цифрові технології в систему соціального захисту. Естонська модель базується на концепції електронного урядування і вважається однією з найефективніших у світі. Всі соціальні виплати, державні послуги та адміністративні процеси в країні

доступні онлайн, що зменшує бюрократію, підвищує прозорість та покращує доступність для всіх громадян.

Естонія була однією з перших країн, яка запровадила комплексну електронну систему управління. Завдяки платформі X-Road, яка є основою цифрової інфраструктури Естонії, громадяни можуть отримати доступ до більшості соціальних послуг онлайн без необхідності відвідувати фізичні установи. Автоматичні виплати значно спрощують процес звернення за соціальною допомогою. Використання цифрових платформ також зменшує кількість бюрократичних процедур. Громадянам більше не доведеться стояти в чергах і збирати багато документів, оскільки більшість інформації є в державному реєстрі і передається автоматично. Також підвищується прозорість, оскільки всі транзакції та взаємодії з державою фіксуються в електронному вигляді.

Україна також може значно покращити свою систему соціального захисту, використовуючи досвід Естонії у сфері цифрових технологій. Впровадження таких електронних платформ дозволить зменшити бюрократію та скоротити час обробки соціальних виплат, підвищити прозорість виплат та уникнути зловживань, забезпечити доступність соціальних послуг для громадян, які проживають у віддалених районах або не можуть особисто відвідати органи соціального захисту, покращити взаємодію між різними державними органами шляхом обміну даними в електронному форматі. Для цього необхідно розробити комплексну стратегію цифровізації соціального захисту та інвестувати в розвиток цифрової інфраструктури і навчання персоналу.

Міжнародний досвід успішних країн, які забезпечили високий рівень життя завдяки комплексному підходу до визначення та підвищення прожиткового мінімуму, може стати цінним джерелом інформації для вирішення цієї проблеми. До основних шляхів розв'язання проблеми низького прожиткового мінімуму в Україні можна віднести такі:

- 1) перегляд споживчого кошика та регулярне коригування мінімуму. Споживчий кошик в Україні має оновлюватися з урахуванням поточних

економічних реалій, включно зі змінами у вартості продуктів харчування, житла, комунальних послуг і ліків. Регулярне коригування мінімальної заробітної плати відповідно до інфляції може скоротити розрив між реальними потребами населення і прожитковим мінімумом;

2) прив'язка прожиткового мінімуму до середньої зарплати. У скандинавських країнах, таких як Швеція, Данія, прожитковий мінімум визначається як відсоток від середнього доходу по країні, що гарантує те, що середня зарплата перебуває в рівновазі із соціальним рівнем і що мінімальний дохід зростає разом із зарплатою. Відтак, в Україні доцільно створити механізм прив'язки прожиткового мінімуму до рівня середньої заробітної плати в країні, що дасть змогу уникнути ситуацій, коли мінімальний дохід не покриває навіть базових потреб;

3) програми додаткової соціальної допомоги. У таких країнах, як Велика Британія та Нідерланди, існують додаткові соціальні програми, що доповнюють низький дохід. Наприклад, програми допомоги на житло, на дітей та допомоги на освіту, які допомагають забезпечити достатній рівень життя навіть тим, хто має найнижчі доходи. В Україні також доцільно посилити програми житлових субсидій та підтримки сімей з дітьми;

4) використання цифрових платформ для моніторингу потреб населення. В Естонії цифрові платформи дають змогу уряду відстежувати соціальні та економічні показники в режимі реального часу. Такий підхід дає змогу уряду точно визначити, де необхідна додаткова соціальна підтримка, і швидко змінити рівень прожиткового мінімуму. В Україні доцільно також впровадити цифрову платформу для збору та аналізу даних про рівень життя населення, в результаті чого уряд зможе швидко реагувати на зміни вартості життя і своєчасно коригувати прожитковий мінімум і соціальні виплати.

5) залучення корпоративної соціальної відповідальності. У Франції і Німеччині активно розвиваються програми корпоративної соціальної відповідальності, і компанії беруть участь у соціальних програмах. Наприклад, компанії надають своїм співробітникам додаткові соціальні пільги, допомогу в

придбанні житла та медичне страхування, що дає змогу державі частково перекласти тягар соціальної підтримки на бізнес. В Україні також можна залучити великі підприємства до участі в соціальних програмах через механізми корпоративної відповідальності.

Україна може скористатися міжнародним досвідом для вдосконалення системи визначення та підвищення прожиткового мінімуму, що включає перегляд споживчого кошика, регулярну прив'язку прожиткового мінімуму до рівня заробітної плати та інфляції, та впровадження цифрових платформ для моніторингу потреб населення. Крім того, участь компаній у додаткових програмах підтримки та соціальних ініціативах може сприяти підвищенню рівня життя найбільш вразливих груп населення.

3.2. Напрями оптимізації системи соціальних стандартів та гарантій в Україні

На сучасному етапі розвитку України, в системі соціальних стандартів і гарантій, доцільно виділити кілька ключових проблем, які впливають на їх ефективність [48]:

1) невідповідність соціальних гарантій сучасним реаліям. Зміна соціально-економічних умов, зростання технологічного прогресу, а також трансформація цих стандартів життя потребують постійного оновлення соціальних стандартів. Проте часто ці стандарти не встигають за реальними потребами суспільства, залишаючи значні розриви між визначеними соціальними гарантіями та фактичними умовами життя громадян;

2) недостатній захист соціальних прав. Попри наявність правових норм, які повинні гарантувати соціальні права громадян, на практиці часто спостерігаються їх порушення, що є наслідком недосконалості механізмів реалізації цих прав і обмеженості інформованості населення про можливості захисту своїх прав;

3) нестабільність законодавчого регулювання. Часті зміни у законодавстві, політична нестабільність і зміни в економічних умовах призводять до нестійкості соціальних стандартів. Постійні зміни роблять систему соціальних гарантій непередбачуваною для громадян, ускладнюючи планування та отримання належних виплат або допомоги;

4) обмеженість фінансових ресурсів. Для ефективної реалізації соціальних стандартів та гарантій необхідні значні фінансові ресурси, проте державний бюджет часто не здатний повною мірою забезпечити ці потреби, що призводить до недостатнього фінансування соціальних програм і обмежених можливостей держави підтримувати вразливі верстви населення на належному рівні;

5) неефективний контроль за виконанням соціальних стандартів. Відсутність чітких механізмів контролю та санкцій за недотримання соціальних стандартів є серйозною проблемою. Нерідко відповідальні органи не в змозі належним чином контролювати виконання державою своїх соціальних зобов'язань, що призводить до порушення прав громадян і неможливості отримати належну соціальну допомогу або компенсацію.

До цих проблем також варто додати слабку координацію між різними державними установами, які займаються соціальними питаннями, та низький рівень цифровізації процесів, що часто призводить до бюрократичних перепон і ускладнень у доступі до соціальних послуг для громадян. Важливо, щоб система соціального захисту була не лише адекватною реальним потребам, але й ефективною у своїй реалізації, забезпечуючи прозорість, швидкість і доступність для всіх верств населення.

Водночас важливою причиною низької ефективності соціального захисту населення є нераціональність розмірів державних соціальних стандартів та гарантій. Національна практика планування місцевими органами влади використання коштів на соціальний захист населення має серйозні недоліки в контексті планування місцевих бюджетів на коротко- та середньострокову перспективу. Відсутня система узгодження стратегічних пріоритетів загальнодержавного та місцевого розвитку. Тому бюджетне планування повинно

здійснюватися з активнішим використанням програмно-цільового методу у бюджетному плануванні. Програмно-цільовий метод покликаний забезпечити одночасне спрямування бюджетних ресурсів на такі цілі, завдання та функції.

Проблеми правового регулювання і фінансового забезпечення соціальних стандартів та гарантій є важливим викликом для ефективної соціальної політики в Україні. Невідповідність соціальних стандартів сучасним соціально-економічним реаліям є однією з ключових проблем. В умовах швидких змін у суспільстві та економіці, правові норми часто залишаються застарілими, що ускладнює їх застосування і забезпечення реальних потреб населення. Для вирішення цієї проблеми доцільно постійно оновлювати законодавство, проводити моніторинг та адаптацію соціальних стандартів відповідно до змін рівня життя та інших економічних показників [4].

Іншою важливою проблемою є нестабільність законодавчого регулювання. Часті зміни в законодавстві призводять до невизначеності і складнощів у реалізації соціальних програм. Для досягнення стабільності в соціальній політиці слід створювати довгострокові стратегії та програми, які будуть підтримувати послідовність правових норм. Законодавча стабільність є важливим елементом ефективного функціонування соціальних гарантій. Крім того, значною проблемою є недостатній контроль за виконанням соціальних прав. Тому, на наш погляд, доцільно впроваджувати цифрові інструменти контролю за виконанням програм соціального захисту, що дозволить відслідковувати їх реалізацію в режимі реального часу, а також посилювати відповідальність за порушення прав громадян.

Щодо фінансового забезпечення, основною проблемою є недостатність державного фінансування для повноцінної реалізації соціальних програм. Високі витрати на соціальні гарантії не завжди знаходять підтримку в державному бюджеті, що призводить до їх скорочення або затримки виплат. Для покращення фінансової стійкості необхідно оптимізувати використання бюджетних коштів, переглянути пріоритетність соціальних програм та залучати додаткові джерела фінансування, такі як приватний сектор і міжнародна допомога.

Окремою проблемою є неефективне використання бюджетних коштів. Існують випадки зловживань або нецільового використання ресурсів, що послаблює ефективність соціальної підтримки. Важливим кроком для вирішення цієї проблеми є впровадження прозорих систем управління коштами, які дозволять контролювати витрати в режимі реального часу, та підвищення підзвітності органів, відповідальних за розподіл коштів. Разом з цим, ще одна, не менш важлива проблема - це інфляція, яка знижує купівельну спроможність соціальних виплат. В періоди високої інфляції соціальні виплати швидко втрачають свою вартість, що ускладнює забезпечення гідного рівня життя для найбільш уразливих верств населення. Для подолання цього виклику необхідно встановити механізми індексації соціальних виплат відповідно до рівня інфляції, щоб забезпечити їхню актуальність і зберегти купівельну спроможність.

Система державних соціальних стандартів і гарантій, на наш погляд, повинна ґрунтуватися на низці важливих принципів, які забезпечують її ефективність, справедливість і стійкість. Ось основні принципи, які можна виділити:

1) принцип справедливості. Система соціальних стандартів повинна забезпечувати рівний доступ до соціальних гарантій для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу, доходів, місця проживання або інших факторів. Тобто всі громадяни повинні мати рівні можливості для отримання соціальної допомоги за умови наявності відповідних правових підстав;

2) принцип соціальної солідарності. Соціальні стандарти повинні будуватися на ідеї солідарності, де частина суспільства з більш високими доходами або можливостями підтримує вразливі верстви населення через податкову систему та інші механізми соціального страхування. Такий принцип дозволить забезпечити захист тих, хто не може самотійно забезпечити собі належний рівень життя;

3) принцип відповідальності держави за забезпечення соціальних стандартів і гарантій, що відповідають базовим потребам населення. Даний принцип включає регулярний перегляд розмірів виплат, їх індексацію та

адаптацію до економічних умов. Держава повинна забезпечувати фінансову стабільність системи соціальних виплат;

4) принцип мінімальної достатності. Соціальні стандарти повинні встановлюватися на такому рівні, який забезпечує мінімальні потреби людини. Тобто прожитковий мінімум, пенсії, допомога по безробіттю та інші виплати повинні відповідати вартості життя і забезпечувати громадянам можливість гідного існування;

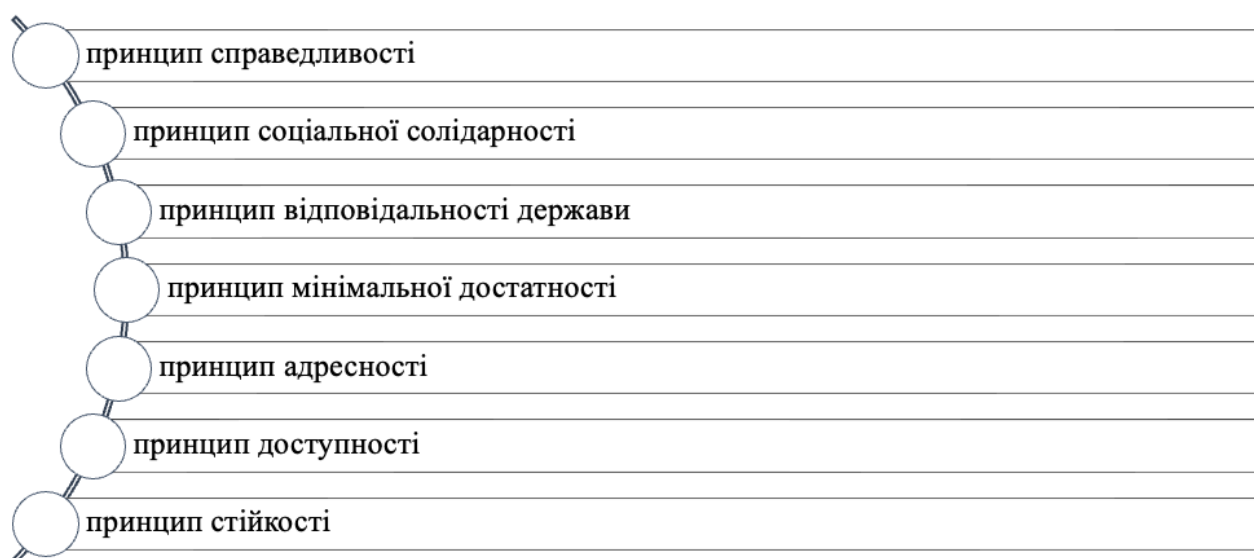


Рис. 3.1. Основоположні принципи, на яких має функціонувати система державних соціальних стандартів і гарантій*

* Складено автором самостійно.

5) принцип адресності. Система соціальних стандартів повинна бути адресною, тобто підтримка повинна надаватися тим, хто її дійсно потребує. Зазначений принцип передбачає розробку чітких критеріїв для визначення одержувачів соціальних виплат та недопущення зловживань у системі;

6) принцип доступності. Процес отримання соціальних гарантій повинен бути максимально прозорим і зручним для громадян. Держава повинна забезпечити доступність інформації про соціальні права та спростити процедуру отримання виплат через впровадження цифрових платформ та скорочення бюрократичних бар'єрів;

7) принцип стійкості. Соціальна система повинна бути фінансово стійкою і забезпечувати довгострокову підтримку громадян. Даний принцип передбачає збалансованість витрат і доходів системи соціального страхування, а також наявність резервів на випадок кризових ситуацій.

Основними шляхами для удосконалення системи соціальних гарантій, можна виокремити такі [5, с. 97]:

1) оновлення системи соціального страхування, яке є основою системи соціальних гарантій, оскільки забезпечує виплати по безробіттю, пенсії, лікарняні та інші види допомоги. Удосконалення цієї системи дозволить покращити фінансову стійкість соціальних фондів і підвищити рівень соціального захисту. Тому уряду доцільно вдосконалити процес оплати страхових внесків і забезпечити своєчасність надходження до фондів соціального страхування;

2) використання новітніх технологій для автоматизації та цифровізації процесу надання соціальних виплат, що дає змогу значно зменшити рівень бюрократичних перешкод і забезпечити швидше та зручніше отримання допомоги. Враховуючи досвід інших країн, в Україні доцільним є створення єдиної електронної платформи для усіх соціальних виплат з можливістю онлайн-подання заявок громадянами та автоматичною обробкою та нараховуванням виплати державним установам на підставі існуючих даних;

3) зміцнення відкритості у системі надання соціальної допомоги, що допоможе запобігти шахрайству, корупційним схемам та зловживанням і забезпечить ефективне використання фінансових ресурсів держави. Відтак, доцільним є впровадження механізму громадського контролю та моніторингу соціальних виплат з метою забезпечення доступу громадян до інформаційних ресурсів про нарахування та виплату соціальних допомог;

4) забезпечення відповідності соціальних гарантій зростанню вартості життя. З цією метою необхідно регулярно коригувати розміри соціальних виплат таких як пенсія пільги по безробіттю та субсидія. Відтак, доцільним є впровадження системи автоматичного індексування соціальних виплат на

підставі рівня інфляційних процесів і інших макроекономічних показників, таких як зростання ВВП та середня заробітна плата;

5) розвиток системи соціально-психологічної підтримки сімей з дітьми. На наш погляд, доцільно, збільшити суму допомоги для дітей та розробити програми підтримки для сімей з багатьма дітьми, що дозволить забезпечити доступ якісною освітою, медичним обслуговуванням та житловими субсидіями;

6) участь приватних компаній у соціальних програмах за допомогою корпоративно-соціальних ініціатив, що може значно збільшити підтримку у сфері соціального захисту. На наш погляд, доцільно стимулювати великі підприємства та корпорації до участі в програмах соціальної підтримки своїх працівників через надання додаткових соціальних виплат, медичного страхування або житлових субсидій.

Відтак, оптимізація системи соціальних стандартів в Україні - це важливе завдання, спрямоване на те, щоб забезпечити відповідний рівень соціального захисту населення. У наших умовах часті зміни соціально-економічних умов та зростаючі вимоги до соціальної політики вимагають впровадження сучасних підходів до тих чи інших аспектів цієї системи. Одним з основних напрямків оптимізації є періодичний перегляд соціальних стандартів та їх адаптації до реальних потреб суспільства та життя громадян. Важливо, щоб соціальні стандарти враховували рівень інфляції, зміни на ринку праці та вартість основних послуг.

Не менш важливим напрямком є підвищення фінансового забезпечення соціальних програм. Ефективне використання державних ресурсів, оптимізація витрат і залучення додаткових джерел фінансування, таких як міжнародна допомога та участь приватного сектору, дозволять підвищити стійкість системи соціальних гарантій. Фінансова підтримка повинна бути спрямована на найбільш вразливі категорії громадян. Також важливим елементом оптимізації є підвищення прозорості та ефективності надання соціальних послуг.

Ключові проблеми та напрями оптимізації системи соціальних стандартів і гарантій*

Проблеми	Шляхи вирішення
Невідповідність соціальних стандартів сучасним соціально-економічним реаліям	Проведення регулярного моніторингу соціально-економічних умов з метою адаптації соціальних стандартів до змін ринкових та демографічних тенденцій. Впровадження механізмів гнучкого коригування соціальних гарантій з урахуванням інфляційних процесів та рівня життя.
Недостатній рівень реалізації соціальних прав	Забезпечення ефективного правозастосування через підвищення інформованості населення про соціальні права. Впровадження сучасних правових інструментів для захисту соціальних прав, таких як цифрові платформи для подання скарг та звернень.
Нестабільність правового регулювання соціальних стандартів та гарантій	Встановлення стабільних законодавчих рамок для соціальної політики через створення довгострокових стратегій і програм розвитку соціального захисту. Забезпечення законодавчої послідовності через мінімізацію частих змін у нормативних актах.
Фінансова нестача для повного забезпечення соціальних гарантій	Оптимізація використання бюджетних коштів шляхом реорганізації державних витрат на соціальні програми. Залучення додаткових джерел фінансування через співпрацю з приватним сектором і міжнародними донорами для підвищення фінансової стійкості соціальних програм.
Неефективність механізмів контролю за дотриманням соціальних гарантій	Впровадження сучасних технологій для моніторингу виконання соціальних програм, таких як цифрові системи управління даними. Посилення відповідальності за недотримання соціальних стандартів через підвищення ефективності санкцій та наглядових органів.

* Складено автором самостійно.

«Таким чином, оптимізація системи соціальних стандартів і гарантій в Україні потребує комплексного підходу, який охоплює законодавчу, фінансову та технологічну складові. Лише поєднання цих всіх складових допоможе створити сучасну, гнучку та стійку систему, яка забезпечить соціальну захищеність всіх верств населення та сприятиме підвищенню рівня його добробуту» [47].

ВИСНОВКИ

Державні соціальні стандарти та гарантії відіграють ключову роль у забезпеченні соціальної стабільності та добробуту населення. Вони встановлюють мінімальні рівні матеріального забезпечення громадян, такі як прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, пенсії та соціальні виплати. Державні соціальні стандарти визначають рівень базових соціальних прав та гарантують громадянам доступ до основних благ і послуг, таких як охорона здоров'я, освіта та соціальний захист. Впровадження соціальних стандартів є важливим інструментом держави для подолання соціальної нерівності та зменшення бідності, оскільки вони спрямовані на підтримку вразливих груп населення. Крім того, соціальні стандарти є основою для формування державних програм соціального захисту, а також для моніторингу та оцінки якості життя громадян. Вони забезпечують відповідність соціальної політики держави реальним потребам населення, адаптуючись до змін у соціально-економічній ситуації.

Фінансовий механізм реалізації державних соціальних стандартів та гарантій є ключовим елементом забезпечення соціальної політики. Він включає в себе сукупність заходів, інструментів та ресурсів, спрямованих на фінансування соціальних програм і забезпечення стабільних виплат громадянам. Основною особливістю цього механізму є необхідність його стійкості та здатності реагувати на змінні соціально-економічні умови, такі як інфляція та коливання на ринку праці. Державний бюджет, податкові надходження та зовнішні фінансові ресурси є основними джерелами фінансування соціальних виплат, що потребують постійного контролю та оптимізації.

Незважаючи на зростання соціальних виплат і прожиткового мінімуму, існують значні проблеми, пов'язані з реальними потребами населення. Соціальні стандарти, хоча і підвищуються, не завжди відповідають економічній реальності та не забезпечують достатнього рівня життя вразливим категоріям громадян, таким як пенсіонери, люди з інвалідністю, малозабезпечені сім'ї тощо. Як свідчить, проведений аналіз останні роки в Україні демонструють розрив між

соціальними гарантіями, встановленими державою, та реальними доходами громадян, що призводить до зниження купівельної спроможності цих виплат і загального добробуту. Соціальні стандарти, які мають забезпечити гідний рівень життя, не відповідають потребам населення. Проблема також полягає в методах розрахунку цих стандартів, які не враховують сучасні економічні умови і потреби громадян. Хоча уряд намагається підвищити прожитковий мінімум, це підвищення не встигає за темпами інфляції, що зберігає потребу в посиленні соціального захисту. Основними викликами для соціальної системи залишаються інфляція та недостатнє фінансування.

Аналіз надання соціальних допомог в Україні, таких як підтримка малозабезпечених сімей, допомога особам з інвалідністю та ін., виявляє численні проблеми, які існують в цій сфері тривалий час. Попри значні витрати державного бюджету на соціальні програми, багато громадян не отримують достатньої допомоги для підтримки належного рівня життя. Система соціального захисту в Україні залишається недосконалою: вона не забезпечує своєчасну і повну підтримку тим, хто її потребує. Державні витрати на соціальний захист є значно меншими порівняно з європейськими країнами, що підкреслює необхідність поліпшення механізмів надання соціальних виплат і гарантій.

Адаптація міжнародних практик у сфері соціальних стандартів має кілька ключових напрямків, які можуть бути успішно застосовані в Україні. Перш за все, варто звернути увагу на систему цифрового адміністрування соціальних виплат, яка діє в таких країнах, як Естонія. Впровадження подібної платформи дозволить значно зменшити бюрократію, скоротити час на обробку заявок та покращити доступ громадян до соціальної допомоги. Іншим важливим аспектом є перегляд методики визначення прожиткового мінімуму, враховуючи приклади країн Європи, де цей показник формується на основі реальних потреб населення та з урахуванням інфляційних процесів. Україна може також адаптувати підходи до забезпечення мінімальних гарантій, як це зроблено в Німеччині та Франції, де соціальні стандарти враховують не тільки базові потреби, а й витрати на охорону здоров'я та освіту. Крім того, слід активніше впроваджувати механізми контролю

за наданням соціальної допомоги, зокрема шляхом автоматизованого обліку виплат, що допоможе уникнути корупції та покращить ефективність витрат державного бюджету.

Для оптимізації системи соціальних стандартів і гарантій в Україні необхідно впроваджувати кілька ключових напрямків. Перш за все, важливо забезпечити перегляд методології визначення соціальних стандартів з урахуванням реальних економічних умов і інфляції, що дозволить адаптувати соціальні гарантії до актуальних потреб населення. Другим важливим напрямом є впровадження сучасних цифрових платформ для адміністрування соціальних виплат, що сприятиме прозорості, оперативності та зниженню корупційних ризиків у цій сфері. Також доцільно активізувати співпрацю з міжнародними організаціями для отримання технічної та фінансової допомоги, що сприятиме підвищенню рівня соціального захисту в Україні. Важливим залишається питання фінансового забезпечення соціальних програм, яке можна вирішити шляхом залучення додаткових ресурсів через перерозподіл бюджетних коштів або шляхом збільшення інвестицій у соціальну сферу. Крім того, важливим аспектом оптимізації соціальних стандартів і гарантій є посилення контролю за їх реалізацією на місцевому та державному рівнях. Для цього доцільно розробити ефективні механізми моніторингу й оцінки соціальних програм, що дозволить своєчасно виявляти проблеми й коригувати їх. Особливу увагу слід приділяти удосконаленню законодавчої бази, що регулює соціальний захист, зокрема перегляду критеріїв призначення соціальних виплат та їх кореляції з рівнем доходів громадян. Такий підхід забезпечить більш справедливий і цільовий розподіл ресурсів, що сприятиме зменшенню соціальної нерівності та підвищенню якості життя найбільш вразливих верств населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березюк С. В. Сучасний стан та особливості формування соціальних стандартів в Україні. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2021. № 4. С. 67-82.
2. Білозір О. В. Формування механізму адаптації соціального захисту до європейських стандартів. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 4. С. 93-96.
3. Білюга А. Поняття «соціальна гарантія» у контексті сучасної фінансової науки. Економіка та суспільство. 2022. № 42. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-23>.
4. Боднарук М.І., Орловський О.Я. Сучасне право соціального забезпечення: концептуальні підходи до поняття та сутності. Прикарпатський юридичний вісник № 38, 2021. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/issue/view/28>
5. Бурлака О.С. Теоретичні підходи до удосконалення соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні. Право і суспільство. Трудове право, право соціального забезпечення. 2020. № 3. С. 96–101.
6. Бюджетна декларація на 2022 – 2024 роки. URL: https://buhgalter.com.ua/upload/news/2021/6/budgetna_deklaracija_2022_2024.pdf
7. Венцель В. Т. Соціально-економічний аналіз мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму у контексті реалізації соціальної функції держави. Актуальні проблеми державного управління. 2020. № 1. С. 287-295.
8. Вергун А.М., Побережець В.С. Фінансове забезпечення соціальних гарантій населення в Україні. Формування ринкових відносин в Україні. 2020. № 5. С. 118–123.
9. Вітюк А. В., Несен Л. М.. Соціальне регулювання: прожитковий мінімум та його спроможність забезпечувати базові потреби людини. Сучасні питання економіки і права. 2020. Вип. 2. С. 165-17.
10. Гітіс Т. П., Міляновська О. В. Дослідження державної політики України щодо формування прожиткового мінімуму як основи забезпечення соціальних гарантій. Вісник економічної науки України. 2020. № 2. С. 112-116.

11. Горин В. Концептуальні засади фінансового забезпечення соціальних гарантій. Світ фінансів. №3 (20). 2009. С. 97-106.
12. Державний класифікатор соціальних стандартів та нормативів: наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 17.06.2002. № 293. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0293203-02#Text>
13. Державні соціальні та гарантії. Міністерство соціальної політики України. 2023. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html?PrintVersion>
14. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова № 332 від 20.03.2022 р. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/332-2022-%D0%BF>
15. Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 214 від 07.03.2022 року. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF#Text>
16. Ємльяненко Л. М., Москвіна В. І. Соціальні стандарти як інструмент реалізації трансфертної політики в Україні. Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія : Державне управління. 2021. № 2. С. 74-83.
17. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2000. № 48. ст. 409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>
18. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000 р. № 1768-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>
19. Закон України «Про прожитковий мінімум». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1999. № 38. ст. 348. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text>
20. Закон України «Про соціальні послуги». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2019. № 18, ст. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

21. Конституція України: Закон України від 28.06 1996 року №254-к. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
22. Михайленко Д. Г., Рудика О. В. Еволюція наукових поглядів на визначення соціальних стандартів життя населення в умовах зміни економічних систем. Бізнес Інформ. 2021. № 11. С. 268-274.
23. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства соціальної політики України на 2021 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2022–2023 роки)» від 26.01.2021. № 30. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/5959.html?PrintVersion>
24. Наливайко І. О. Ефективність правового регулювання соціальних стандартів та гарантій: проблеми та перспективи. Наукові перспективи. 2023 №7 (37). С. 494-509.
25. Наливайко І. О. Роль держави у забезпеченні соціальних стандартів та гарантій: теоретико-правові аспекти та світовий досвід. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 2. С. 151-155.
26. Новак І. Мінімальна заробітна плата: методичні підходи до визначення та вплив на ринок праці. Україна: аспекти праці. 2020. № 5. С. 23-29.
27. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnasel_u.htm
28. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/derzhavna-socialna-dopomoga.html>
29. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://pon.org.ua/novyny/10043-prozhytkovy-minimum-2023.html>
30. Підвищення ефективності використання прожиткового мінімуму інструменту подолання бідності в Україні: аналітична записка / Центр аналізу публічних фінансів та публічного управління КШЕ. Київ, 2021. URL: <https://kse.ua/wp->

content/uploads/2021/02/Prozhitkoviy-minimum_TSentr-analizu-publichnihfinsiv_Analitichna-zapiska_22-lyutogo_compressed-1.pdf

31. Полякова О. Ю. Фіскальні ефекти впровадження нових соціальних стандартів в Україні. Проблеми економіки. 2021. № 4. С. 191-202.
32. Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» від 31 липня 2023 р. № 789. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-2023-%D0%BF#Text>
33. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023 № 3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3460-20>
34. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам: Закон України № 2109-III від 16.11.2000 р. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2109-14>
35. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України № 1768-III від 01.06.2000 р. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>
36. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003. № 49–51. URL: <https://goo-gl.su/8ajwe>
37. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми: Постанова № 1751 від 27.12.2001р. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF#Text>
38. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 р. № 250. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-2003-%D0%BF#Text>
39. Про затвердження Порядку проведення індексації грошових доходів населення. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2003. № 1078. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1078-2003-п#Text>
40. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 року № 2671-VIII. Відомості Верховної Ради України URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

41. Прохоровська С., Кулина Г., Стецько М. Реформування системи соціального страхування в Україні: проблемні аспекти та ключові завдання. Світ фінансів. 2023. № 3 (72). С. 66-82.
42. Солнишкіна А. Практичні аспекти імплементації державного стандарту соціальної послуги профілактики. Соціальна робота та соціальна освіта. 2022. Вип. 1. С. 152-159.
43. Спасів Н., Кулина Г., Лубкей Н. Соціальне партнерство як імператива соціально- економічного розвитку України. Вісник економіки. 2021. № 3. С. 8-19.
44. Труфанова Ю. В. Державні соціальні допомоги малозабезпеченим сім'ям в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми правознавства. 2022. Вип. 3. С. 130-134.
45. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019. №722.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
46. Федорович І. Аналіз мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в контексті забезпечення соціальної стабільності в Україні. «Розвиток науки та техніки: виклики 2024 року»: Збірник тез доповідей СХХХVІІ Міжнародної інтернет- конференції, м. Чернівці, 19 січня 2024 р. С. 271-275.
47. Федорович І., Грегоращук А. Соціальні ризики в умовах нестабільності: прогнозування, попередження та механізми мінімізації. Ефективна економіка. 2024. № 10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.10.60>.
48. Федорович І., Шевчук Я. Соціальний захист населення в умовах воєнного стану: сучасний стан та перспективи розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2024. №4. DOI: 10.32702/2306 6814.2024.4.161.
49. Чанишева Г. І., Щукін О. С. Мінімальна заробітна плата у системі державних соціальних гарантій. Київський часопис права. 2023. №1. С. 119-128.
<https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.18>

50. Чорна Є. В., Кошова С. П. Державне управління соціальним розвитком та впровадження міжнародних соціальних стандартів. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 19. С. 115-122.
51. Шликова В. О., Леванда О. М. Роль соціальних стандартів у соціальній політиці країни. Бізнес Інформ. 2020. № 11. С. 146-151.
52. Eurostat. "Minimum Wage Levels in European Union Countries". URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>.
53. Nguyen T. T., Nguyen H. T. M., Vo T. T. Determinants of households' access to social welfare programs: Evidence from Vietnam. Children and Youth Services Review, 2020. № 119. P. 105.
54. Rusmaniah R, Mardiani F., Handy M., Putra M., Jumriani J. Social Services Based on Institutional for Youth Discontinued School. The Innovation of Social Studies Journal. 2021. Vol. 2 (2). URL: <http://ppjp.ulm.ac.id/journals/index.php/iis/article/view/3082>.